



RUZNAMÇE KAYITLARINA GÖRE REŞİD KAZASI VE KADILARI

Ekrem TAK*

ÖZ

Bu çalışmada, Osmanlı döneminde Mısır eyaletine bağlı önemli bir liman kazası olan Reşid’in idarî-kazaî yapısı ile burada görev yapan kadılar ruznamçe defterlerine dayanarak incelenmektedir. Nil Nehri’nin batı kolunun Akdeniz’e döküldüğü noktada yer alan Reşid, hem coğrafi hem de stratejik önemiyle dikkat çeken, ekonomik ve askerî anlamda kritik bir yerleşim yeridir. Bununla birlikte Hac yolu üzerinde olması hasebi ile Osmanlı Devleti için önemli bir yerdir. Osmanlı yönetimi, Mısır’daki kadılık teşkilatını merkeziyetçi yapıya uygun hale getirmek için birtakım düzenlemeler yapmış ve dört mezhepli Memlûk geleneğini zamanla Hanefî mezhebine dayalı olan merkezi yapıya uygun hale getirerek, adlî işleyişi tek merkezde toplamıştır.

Çalışmada, Anadolu Ruznamçe defterlerinde 1663–1891 yılları arasında kayıtlı olan Reşid kazası ile alakalı 184 atama kaydı incelenmiştir. Bu kayıtlar, kadıların görev süreleri, atama şekilleri, görev sonrası bekleme (infisâl) ve İstanbul’da kalış (âsitâne) süreleri gibi birçok önemli bürokratik veriyi içermektedir. Ruznamçe defterleri, yalnızca kadı atamalarını değil; ilmiye sınıfı mensuplarının kıdemlerini, yevmiyelerini, önceki görev yerlerini ve merkez-taşra bürokrasisiyle olan ilişkilerini anlamak açısından temel kaynaklardır. Bu bağlamda bu çalışma, Osmanlı hukuk sisteminin taşra uygulamalarını Reşid kazası örneği üzerinden gözler önüne sermektedir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, Hukuk, Mısır, Reşid, Kadılık, Ruznamçe

ACCORDING TO THE RUZNAMÇE RECORDS, REŞİD DISTRICT AND ITS JUDGES

ABSTRACT

In this study, the administrative and judicial structure of Rashid—an important port town affiliated with the Egyptian province during the Ottoman period—is examined based on the *ruznamçe* registers of the judges who served there. Located at the point where the western branch of the Nile River flows into the Mediterranean Sea, Rashid stood out for its geographical and strategic significance, serving as a critical settlement in both economic and military terms. Moreover, due to its location on the pilgrimage route, it held particular importance for the Ottoman Empire. In an effort to align the judicial organization in Egypt with its centralized administrative structure, the Ottoman administration implemented a series of reforms, gradually transforming the Mamluk tradition of four legal schools into a centralized structure based on the Hanafi school, thereby consolidating judicial processes under a single authority. In this study, 184 appointment records concerning Rashid district, preserved in the *Anatolian Ruznamçe* registers between 1663 and 1891, have been examined. These records provide valuable bureaucratic data on the tenure of office of qadis, the modes of their appointment, their waiting periods without assignment (*infisâl*), and their periods of residence in Istanbul (*âsitâne*) while awaiting reappointment. The *ruznamçe* registers are not limited to documenting judicial appointments; they also reveal information on the seniority, daily stipends (*yevmiye*), previous posts of members of the learned class (*ilmiye*), and their relations with both central and provincial bureaucratic structures. In this context, the present study sheds light on the provincial application of the Ottoman legal system through the example of Rashid, demonstrating how judicial and bureaucratic practices were shaped by the interaction between the central authority and local conditions.

Key words: Ottoman, Law, Egypt, Rashid, Judge, Ruznamçe

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 16.08.2025

Yayına Kabul Tarihi: 23.12.2025

* Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. İSTANBUL, ORCID ID: 0000-0003-1386-6519, E-posta: ekrem.tak@medeniyet.edu.tr.

Mısır, coğrafi ve stratejik konumu itibarıyla tarih boyunca birçok medeniyetin ilgi odağı olmuş bir bölgedir. Nil Nehri'nin verimli toprakları, Mısır'ın Kızıldeniz ve Akdeniz'e olan çıkışı ve özellikle hac yolu üzerinde bulunması burayı sadece ekonomik değil aynı zamanda manevî olarak da Osmanlı Devleti için önemli bir eyalet haline getirmiştir. (Tok, 2011, s.12.) Bu sebeple Mısır'ı Osmanlı topraklarına katmak isteyen Yavuz Sultan Selim'in 1516'da Mercidabık ve 1517'de Ridaniye savaşlarını kazanmasıyla Memlûkler yıkılmış ve Mısır Osmanlı idaresine geçerek bir beylerbeylik olarak Osmanlı idarî sistemine dahil edilmiştir. (Seyyid Muhammed, 2004, s.563.)

Yavuz Sultan Selim'in 23 Muharrem 923 (15 Şubat 1517) tarihinde Mısır'ı fethederek Kahire'ye girmesi Mısır'da başta askerî ve idarî olmak üzere birçok alanda değişim ve dönüşümün başlangıcı olmuştur. Her şeyden öte Mısır'ın fethinin ardından Abbasi halifesi el-Mütevekkil'in Osmanlı himayesine girmesiyle hilafet de Osmanlı padişahına geçmiş ve bu durum Mısır'ın Osmanlı'daki yerini daha da özel kılmıştır. (Söylemez, 2010, s.115; Tok, 2016, s.137.)

Yavuz Sultan Selim fetihten sonra Mısır'da ilk iş olarak Osmanlı idarî, malî, hukukî teşkilatını kurmaya çalışmıştır. Ancak o dönemde İmparatorluk merkezine uzak olan Mısır için klasik Osmanlı idarî teşkilatını kurmak yerine, hem mevcut Memlûk düzenini hem de Osmanlı idarî yapısını içeren yeni bir yönetim stratejisi belirlenmiştir. (Özer, 2007, s.27.)

Osmanlı hâkimiyeti altında Mısır idarî olarak kuzeyde Aşağı Mısır ve güneyde Yukarı Mısır olarak iki bölgeye ayrılmıştı. Bu iki bölge arasında Kahire bulunmaktaydı. XVI. yüzyılın başlarında Mısır eyaleti Aşağı Mısır'da Şarkıye, Kalyûb, Bilbîs, Dekahliye, Garbiye, Menûfiye, Buhayre ve Katya; Yukarı Mısır'da (Saîd) Cîze, Atfîhiye, Üşmûneyn, Feyyûm, Behnesâviye (Behnesâ) ve Vâhât vilâyetlerinden müteşekkildi. Bunların haricinde İskenderiye, Cidde ve Asyût sancakları da bulunuyordu. Daha sonra İbrim, Dimyat ve Reşîd kazâları da de birer sancak haline getirilmişti. (Seyyid Muhammed, 2004, s.565.) XVII. yüzyılın başlarında Mısır Eyaleti, Kahire ile birlikte on iki vilâyet¹ ve yedi sancaktan² oluşmakta idi. Bu idarî yapılanma XVIII. yüzyılda da büyük ölçüde devam etmiştir. Ancak zaman içerisinde bu idarî taksimat siyasî, idarî ve iktisadî duruma göre bazı değişikliklere uğramıştır.

Mısır'da hukukî ve adlî işler fetihten önce kâdî'l-kudât adı verilen ve dört mezhebi temsil eden kadılar tarafından yürütülüyordu. Bu kadılar eşit derecede davalara bakmakta ve hüküm vermekte idiler. Yavuz Sultan Selim Mısır'ı fethettikten sonra hukukî alandaki bu Memlûk geleneğini devam ettirmiş ve dört mezhep kadılarına hilat giydirerek onların eski görevlerine devam etmelerini sağlamıştır. (Seyyid Muhammed, 1990, s.241.) Bir süre sonra Mısır'da Osmanlı idarî sisteminin yavaş yavaş yerleşmeye başlamasıyla Osmanlı ulemasından bir kişi bu dört mezhep kadısının başına Kadî'l-Arab unvanıyla tayin edilmiştir. (Seyyid Muhammed, 1990, s.241.) Tarihçi İbn-i İyas'ın naklettiğine göre Yavuz Sultan Selim, Salahiye Medresesi'ni kadıların ve naiblerin görev yaptığı bir adaletgâh olarak tahsis etmiş ve Rumeli Kazaskeri Zeyrekzâde Rükneddin Efendi'yi "Kadî'l-Arab" unvanıyla yargı işlerine bakmak üzere ilk Mısır kadısı olarak tayin etmiştir. (Arı, 2004, s.125.)

Eski Memlûk geleneğinin değiştirilmesi Mısır uleması ve idarecileri içinde huzursuzluğa sebep olmuştur. Ayrıca Rükneddin Efendi Kadî'l-arab sıfatıyla kendisine bağlanan eski kâdî'l-

¹ Şarkıye, Garbiye, Menûfiye, Buhayre, Terrâne, Katya, Cîze, Atfîhiye, Feyyûm, Behnesâviye, Üşmûneyn, Menfelûtiye, Vâhât

² İskenderiye, Dimyat, Reşîd, Süveys, Cidde, Asyût ve İbrim

kudâtların akitleri onaylamalarını yasaklamıştır. Bundan sonra hukukî bir işlem yapmak isteyen reaya Salahiye Medresesi'ne gitmek zorunda kalacaktı. Bu ve benzer sebeplerle Kâdî'l-Arab uygulaması Mısır'da birçok sorunlara ve şikâyetlere sebep olmuştur. Bunun üzerine bu tayin iptal edilerek dört mezhep kadılarına kâdî'l-kudât unvanları iade edilmiş ve Mısır'ın bütün kadılık salahiyetleri tekrar kendilerine bırakılmıştır. (Atçıl, 2017, s.98.)

Fetihten sonraki bu ilk yıllar geçiş dönemi niteliğinde olup, Mısır kadılığı hem eski Memlûk düzeni hem de yeni Osmanlı nizamı ile birlikte idare edilmeye çalışılmıştır. Kânûnî Sultan Süleyman döneminde Mısır Beylerbeyi olan Hayır Bey hukukî işlerde bazı düzenlemeler yapmıştır. Hayır Bey öncelikle dört mezhep kadılarının yetkilerini sınırlandırmış ve onlara atanmış olan naib sayılarını azaltmıştır. Ayrıca naiblerin vekil kullanmalarını da yasaklamıştır. Bununla birlikte kâdî'l-kudâtın nöbet gönlerinde evlerinde dava görmeye devam etmelerini emretmiştir. (Seyyid Muhammed, 1990, s.71.) Bu durum her ne kadar Memlûk kadılarını rahatsız etmişse de görevde kalmaya devam etmişlerdir.

Ancak bu çok mezhepli yapı Hanefî mezhebi temelli olan Osmanlı hukuk sistemine uygun olmadığından Mısır'ın adlî işleri tek merkezden yürütülmek üzere 1522 yılında sadece Hanefî mezhebinden bir merkez kadısı olarak Seydî Çelebi Mısır mollası olarak atanmıştır. Bu atama ile kâdî'l-kudâtlık makamı lağvedilmiş ve dört mezhep kadıları naib statüsüne indirilmiştir. (Söylemez, 2010, s.118.) Seydi Çelebi'ye aynı zamanda kaza kadılıklarına atama yetkisi de verilmiş olup, Seydi Çelebi bu yetki ile muhtelif kazalara 26 naib ataması yapmıştır. Ayrıca bir Osmanlı uygulaması olan vefat edenlerin terekesini kaydetme sistemi Mısır'da da uygulanarak "Kassamü't-tirek" adında bir görevli de tayin edilmiştir. (Seyyid Muhammed, 1990, s.71.) Bu düzenlemeler, Osmanlı merkezî hukuk sistemine uygun bir kadılık teşkilatının Mısır'da kurulmasına yönelik ilk adımların atıldığını ve Osmanlı bürokrasisinin merkeziyetçi yapısının bölgede yavaş ve temkinli bir şekilde yerleştirilmeye çalışıldığını göstermektedir. (Seyyid Muhammed, 1990, s.70; 241.; Atçıl, 2017, s.90.)

Mısır'ın idarî ve hukukî yapılanmasında önem teşkil eden gelişmelerden biri de Mısır Kânûnnâme'sidir. Vezîriâzam Makbul İbrâhim Paşa Mısır Beylerbeyi olur olmaz ilk iş olarak bu kanunnameyi hazırlatıp uygulamaya koymuştur. 1525 tarihli bu kanunnamenin en önemli özelliği İslam hukuku ve Osmanlı örfî nizamı yanında Memlûklü mevzuatı ve Mısır'da uygulanagelen teamüllere de dayanarak hazırlanmış olmasıdır. Bu kanunname ile Mısır eyaletinin idarî, malî ve adlî yapısı Osmanlı sistemine uyumlu hale getirildi. (Seyyid Muhammed, 2004, s.563.) Ayrıca bu kanunname ile Mısır'da görev yapan idarî, askerî ve hukukî yöneticilerin görevleri ve sorumluluk alanları da belirlenmiştir. Buna göre Mısır eyaletinin askerî, idarî, malî ve kazaî bütün işleri Mısır Divanı'nda bulunan Divan üyeleri tarafından yürütülürdü. Bu üyelerin vazifelerini en iyi şekilde yerine getirmelerinden de Beylerbeyi sorumlu idi. Mısır Kânûnnâmesi'ne göre Beylerbeyiler bütün idarenin başı kabul edilmiştir. (Seyyid Muhammed, 1990, s.242.)

Osmanlı kaza teşkilatlanmasında Mısır kadılığına büyük önem verilmiş ve XVI. yüzyılda en yüksek kadılık olan İstanbul, Edirne ve Bursa kadılıkları gibi Mısır kadılığı da Mevleviyet olarak kabul edilmiştir. (Seyyid Muhammed, 1990, s.23; Özen, 2001, s.80.) Yavuz Sultan Selim döneminde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu topraklarının Osmanlı imparatorluğuna katılması üzerine 922 (1516) yılında Anadolu ve Rumeli kazaskerliğinin haricinde merkezi Diyarbakır olan "Arap ve Acem Kazaskerliği" adında yeni bir kazaskerlik ihdas edilmişti. Suriye ve Mısır da fethedildikten sonra bu kazaskerliğe bağlanmıştır. Ancak Arap ve Acem Kazaskerliği'nin

merkezinin Diyarbakır'dan İstanbul'a alınması, bir süre sonra da lağvedilmesi ile Mısır'ın kadılık işlemleri Anadolu kazaskerliğine bırakılmıştır. (Uzunçarşılı, 1980, s.152.)

Osmanlı ilmiye bürokrasisinde atama ve yükseltmeler belli bir nizam ve usule göre yapılmakta idi. XVI. asrın ortalarına kadar Mısır kadıları tayini Anadolu kazaskerinin Sadrazama teklifi, Sadrazamın da Padişaha arzı üzerine gerçekleşir ve atanmasına karar verilen kişiye Mısır kadılığı beratı tanzim edilirdi. Mevleviyet payeli oldukları için de maaşları 500 akçe olurdu. (Seyyid Muhammed, 1990, s.246.) İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Cevdet Tarihi'nden aktardığına göre her sene Süleymaniye Dârü'l-hadis Medresesi müderrislerinden sekiz müderris mahreç mevleviyetlerinden birine bir yıllığına kadı olarak atanırlardı. Bu mevleviyet kadıları görev sürelerinin sonunda infisâle ayrılır ve bunlara mahreç mazulü denilirdi. Bu sekiz mazul kadının dördü ise infisâl sürelerinin sonunda Mısır, Şam, Edirne ve Bursa kadılıklarına yine bir yıllığına tayin olunurlardı. Buradaki görev sürelerini de tamamlayanlardan iki kadıya ise Mekke ve Medine kadılıkları tevcih olunurdu. İlmiye hiyerarşisine göre buradan Mekke ve Medine kadılıklarından mazul olanlardan birine İstanbul kadılığı, İstanbul kadılığından mazul olanlardan birine Anadolu kazaskerliği, Anadolu kazaskerliğinden mazul olanlardan birine Rumeli kazaskerliği ve nihayetinde Rumeli kazaskerliğinden mazul olan kazaskerlerden birine de Şeyhülislamlık makamı tevcih olunurdu. (Uzunçarşılı, 1980, s.103.) Görüldüğü üzere Mısır kadılığının Osmanlı bürokrasisinde en yüksek makama çıkabilmek için önemli bir basamak olduğu anlaşılmaktadır.

Mısır kadısı Mısır Divân-ı Âlîsinin asil üyesi idi. Bu sebeple Divân-ı Âliye gelen meseleler arasında şeri görüş gereken konulara Mısır kadısı bakardı. (Seyyid Muhammed, 1990, s.247.) Ayrıca Mısır eyaletinin mukataa ve emanet gibi tevcihatları Divân-ı Âlîde Mısır kadısının imza ve mührü ile hazırlanan hüccet ve temessüklerle verilir. (Seyyid Muhammed, 1990, s.249.) Mısır kadısının Divân-ı Âlînin haricinde kendi meclisi de bulunmaktaydı. Divân-ı Âlînin toplanmadığı günlerde toplanan Mısır kadısının meclisi Mısır'a tabi diğer kaza mahkemelerinden arz edilen meselelere bakar, kendi yetkisi dahilinde olanları halleder, Divan-ı Ali'ye havale edilmesi gerekli olanları da arz ederdi. Ayrıca Mısır Meclisi merkezden gönderilen emirleri de icra ederdi. (Seyyid Muhammed, 1990, s.250-251.) Evliya Çelebi'ye göre Mısır Kadısı meclisine dört mezhep kadıları, kethüdaları, şehir naibi tercüman başı, Mısırlılardan tayin edilen sicillat emini, Dergah bevvablarından seçilen muhızır, katipler, şahitler, Yeniçeri çorbacısı ve askeri kassam da iştirak ederdi. (Seyyid Muhammed, 1990, s.251.)

Bunların haricinde genel anlamda Mısır kadısı Mısır'ın güvenlik ve adaletinden sorumlu idi. Bu meyanda Devletin ve reayanın malını korumak Mısır kadısının görevleri arasında idi. Ayrıca Mısır vakıfları ile ilgili meselelerden de Mısır kadısı sorumlu idi. Mısır kadısı aynı zamanda Mısır Beylerbeyinin de vekili ve kaymakamı idi. Bu sebeple Mısır beylerbeyliğini ilgilendiren şeri ve hukuki işlere de Mısır kadısı bakardı. (Seyyid Muhammed, 1990, s.246-247.)

Kahire'nin eyalet merkezinde eyalet halkının hukuki işlerini görmek üzere birden çok mahkeme bulunurdu. Ayrıca merkeze bağlı nahiyelerde de mahiyetlerine göre dört mezhepten naiblerin atandığı niyabet mahkemeleri bulunmaktaydı.³ Bu naiblerin görevi bağlı oldukları

³ Bu mahkemelerin en önemlileri şunlardır: Bâb-ı Âli Mahkemesi, Askerî Kısmet Mahkemesi, Arabî Kısmet Mahkemesi, Bulâk'ta Ez-Zeynî Mahkemesi, Mısru'l-kadime Mahkemesi, Kanâtürü's-Sabba Mahkemesi, Tolun Mahkemesi, Kasun Mahkemesi, Câmi'u's-Sâlih Mahkemesi, el-Hark Mahkemesi, es-Sâlihiyye Mahkemesi, en-Necmiyye Mahkemesi, Câmi'u'l-hâkim Mahkemesi, ez-Zâhid Mahkemesi, Bâbü's-Şa'riyye Mahkemesi ve el-Berâmişiyye Mahkemesi (Seyyid Muhammed, 1990, s.252)

bölgelere ait olan davalara bakmak, Kadı meclisine veya Mısır Divanı'na arzı gereken konular olursa onları havale etmektir. (Seyyid Muhammed, 1990, s.252.)

Mısır kaza kadılıklarının tayin yetkisi Anadolu kazaskerliğinin uhdesinde idi. Mısır'ın kaza kadılıklarına genellikle yine Mısır'da görev yapmış ve bölgenin örf, adet ve geleneklerini bilen kadılar tercih ediliyordu. (Seyyid Muhammed, 1990, s.256.) Ayrıca kırk akçe'ye kadar yevmiyesi olan medreselerden mazul olan müderrislerden kadı olmak isteyenlerin de Mısır kazalarına kadı olarak tayin edildiği de görülmektedir. Bunlar infisâl sürelerini tamamladıktan sonra Anadolu kazaskerliğine müracaat ederek Ruznamçe defterine kaydolurlar ve sırası gelenler Anadolu kazaskeri tarafından Padişaha arz edilir ve atanması uygun görülenler için beratları yazılıp Mısır beylerbeyine gönderilirdi. (Seyyid Muhammed, 1990, s.257-258.)

Ayn Ali'nin verdiği bilgilere göre XVII. asrın başlarında Mısır'da 39 kaza bulunmakta idi. Bunlar 40 akçe ile 300 akçe arasında değişen yevmiyeli kadılıklardı. 39 kaza kadılıklarından 11 tanesi 300 akçelik kadılık olup İskenderiyye, Dimyât, Reşîd, Mahalle-i Kübrâ, Mansûre, Menûf, Buhayre, Beni Süveyf, Beni Haram, Bilbis, Menfelût ile Kus kazalarından oluşmaktaydı. Feyyum kazası XVII. yüzyılda Mısır kazaları içinde 200 akçe yevmiyeli tek kaza olarak görülmektedir. 150 akçe yevmiyeli kaza sayısı da 11 olup İbyâr, Cize, Circe ile İsnâ, Hankah, Asyût, Şikk-ı sâni, Menzele, Müzahimeteyn, Ebû Ali, Minye ve Nehrariye kazalarından oluşmaktadır. Bu dönemde 130 akçe yevmiyesi olan iki kaza bulunmaktadır ve bunlar Eşmûnîn ve Behnesâviye kazalarıdır. Bunların ardından 100 akçelik yevmiyeleri ile Tizmend, Fûvve ile Mahallet İlvi, Şişîn ve Mahalleti'l-merhûm kazaları gelmektedir. (Seyyid Muhammed, 1990, s.252)

XVII. asırda Mısır kazaları içinde yevmiyesi 100 akçenin altında olan 10 kaza bulunmaktadır. Bunlardan Kus ve Kına 80 akçe, Fişne 70 akçe yevmiyelidir. Ebû Tic, El-Vâh, Borullus ve Tahta ve Menşiyiye kazalarının yevmiyesinin ise 60 akçe olduğu görülmektedir. Geriye kalan Akfahs ve Minyet-Mezâh kazaları 50, İbrim kazası ise 40 akçe yevmiyeli kazalardandır.

Evliya Çelebi'ye göre ise, XVII. asırda, Mısır eyâletinde, 76 kadılık olup Mevleviyet ile 500 akçalık 6 büyük kaza⁴, ondan aşağı 45 kaza ile bunların muzafatlarından 25 kaza⁵ daha olduğu kaydedilmiştir. (Seyyid Muhammed, 1990, s.255-256.)

Evliya Çelebi'nin kaydettiğine göre "Mısır Mollâsının zîr-i hükmünde eyâlet-i Mısır'da olan kazalar" şunlardan oluşmaktadır.

⁴ Bu kazalar: Mahalle-i Kübrâ, Dimyât, İskenderiyye, Minyetin, Reşîd ve Mansûre

⁵ Menûfiyye, Buhayre, Borullus, Fûvve, Sindiyyûn, Mahallet-Ebû Ali, Abyar, Nehrariye, Mahalü'l-Merhûm, Bilbîs, Beyt Ömer, Zifte, Şarkıyye, Selemân, Hânka, Cize, Feyyum, Benî Süveyf, Tizmîn, Behnesâ, Fişne, Mellavî, Menfelût, Eşyût, Ebû Tic, Tahta, Vakata, Sanbut, Cezire, Suhac, Minsiye, el-Vâh, Circe, Ferşut, Şark Buvayt, İsnâ, Sây, İbrîm, Asvan, Kûs, Kına, Fû, Şark İhmim ve Süveys

kaza-i Garbiyye ya'nî Mahalle-i kebir	kırk Mısırî kîse	ma'mûr kazadır, birkaç kerre beş yüz akçe mevleviyyet ile sadaka olunmuşdur.	Eyalet-i Mısır'da bu zikr olunan kazalara Sitte-i Evvel ta'bîr olunur, cümleden eşbehtir. Ve bunlar kerrâtile beşer yüz akçe mevleviyyet pâyesiyle sadaka olunmuşdur.
kaza-i Dimyât,	otuz kîse		
kaza-i Muzâhemeteyn.			
kaza-i Reşid,	otuz kîse	şerîf kazadır.	
kaza-i İskenderiyye	kırk kîse		
kaza-i Mansûre	yigirmi yâhud otuz kîse		
kaza-i Minyeteyn	yigirmi beş kîse		
kaza-i Menûfiyye			
kaza-i Buhayre			
kaza-i Burlos			
kaza-i Fûvve			
kaza-i _Sindiyûn			
kaza-i mahalle-i Ebû Alî			
kaza-i Ebyar			
kaza-i Nehariyye			
kaza-i Mahalle-i Merhûm			
kaza-i Bilbeys			
kaza-i Mîr Ömer			

Ruznamçe Kayıtlarına Göre Reşid Kazası ve Kadıları

kaza-i Zifte			
kaza-i Şarkıyye			
kaza-i Selimûn			
kaza-i Hânke			
kaza-i Cîze			
kaza-i Feyyûm			
kaza-i Benî Seyf			
kaza-i Tezmîn			
kaza-i Behnisyâ			
kaza-i Fîşne			
kaza-i Mellevî			
kaza-i Menfalût			
kaza-i İsyût			
kaza-i Ebûtîc			
kaza-i Tahta,			
kaza-i Vâkta'a			
kaza-i Eşmûneyn			
kaza-i Sanabû,			
kaza-i Cezîre			
kaza-i Sûhâc			
kaza-i Menşiyye			
kaza-i El-vâhât			
kaza-i Circe			

kaza-i Farşut			
kaza-i Şark Buyet			
kaza-i İsne			
kaza-i ibrîm			
kaza-i İsvân			
kaza-i Kûs			
kaza-i Kınâ			
kaza-i Fûvve			
kaza-i Şark Ahmim			
kaza-i Süveys			

Eyalet-i Mısır'da cümle yetmiş altı kazalar bu mahalde tamam oldu. (Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 2007, s.85)

XVI. asır sonlarında ve XVII. asır başlarında Mısır kazalarının en büyüğü 300 akçalık ve en küçüğü 40 akçelik iken, XVII. asır ortalarında, kazaların en büyüğü 499 akçalık ve en küçüğü 70 akçelik kazalardan oluşmaktaydı. (Anadolu Kazaskerliği Ruznamçe Defteri (AKR), No.1,2'den nakleden Seyyid Muhammed, 1990, s.255.) Ancak zaman içerisinde Mısır kaza kadılıklarının birtakım değişikliklere uğradığı bazı kazaların birbirlerine bağlanıp bazılarının ayrıldığı görülmektedir. Mesela Ayn Ali'nin 1018 tarihli Mısır Kazalarının listesi ile 1076-1080 tarihli Anadolu Kazaskeri Ruznâmçe defterinde bulunan kayıtlar karşılaştırıldığında bazı değişikliklerin olduğu da tespit edilmiştir. Ayn Ali'nin listesinde, İsnâ kazası, Circe kadılığına; Fûvve kazası, Mahalle-i Alevî kadılığına; Menfelût kazası, Kus kadılığına bağlı görülmektedir. Ruznâmçede ise İsnâ kazası İbrim kadılığına bağlanmış; Fûvve kazası, ayrı bir kadılık olmuş, Menfelût ve Kus kazaları da müstakil kadılık olarak kaydedilmiştir. Ayrıca, Ruznâmçede birbirine bağlanmış olan Feyyûm ve Mahalle-i Kübrâ kadılığı ve Akfahs ve Menuf kadılıkları Ayn Ali listesinde, müstakil kadılıklar olarak verilmiştir.⁶

Kaynaklar kazaların birbirine bağlanmasının ya da ayrılmasının idarî, malî sebepler ile güvenlik ve asayiş problemlerinden dolayı olduğunu yazmaktadır. Zira kazaların merkeze yakınlığı ya da uzaklığı idarî açıdan problemler oluşturabildiği gibi uzak olan kazalardan merkeze ulaşmak isteyenlerin yolda asayiş problemleri yaşaması da bazı kazaların birbirine bağlanmasını zorunlu hale getirmiştir. Bununla beraber bazı kazaların nüfusu az olup geliri fazla, bazı kazaların ise nüfusu fazla geliri az olabilmekte idi. Bu sebeple kazalar arasındaki bu gelir dengesizliği kadılar arasında da eşitsizliğe sebep olmaktaydı. Bu sebeplerle kazalar arasında *ifraz*

⁶ Ayn-ı Ali listesi için bk. Ayasofya Ktb. Nr. 3774, 41b-42b; Anadolu Kazaskeri Ruznâmeleri için bk. Şer'iyî Arşivi, D. Nr. 1, 2, 3. Aktaran (Seyyid Muhammed, 1990, s.254.)

ve *ilhak* adı verilen bu idarî birleştirmeler ve ayrıştırmalardan dolayı Mısır'daki kaza sayıları yüzyıllar arasında farklılıklar göstermiştir.⁷

Mısır'ın en yüksek dereceli altı kadılığından biri olan Reşid kazası Mısır'ın fethedilmesiyle beraber idarî, ekonomik ve askerî bakımdan önemli bir idarî-kazaî birim olarak organize edilmiş ve Osmanlı idari yönetiminde XVI. yüzyıldan XIX. yüzyılın ortalarına kadar en yüksek kazalardan birisi olarak varlığını sürdürmüştür.

XVI. yüzyılın başlarından XVII. yüzyılın başlarına kadar Mısır Eyaleti'nde, İskenderiye, Cide ve Asyut olmak üzere üç sancak bulunmaktaydı. Mısır ilk fethedildiğinde Reşid, İskenderiye Sancağı'na tabi idi. Ancak XVII. yüzyılın başlarından itibaren Mısır Eyaleti yeniden idari taksimata tabi tutularak İskenderiye, Dimyat, Süveyş, Cidde, Asyut, İbrim bölgeleri ile birlikte Reşid de sancak statüsüne çıkarılmış ve Mısır'ın yedi önemli sancağından biri olmuştur. Daha sonra İskenderiye'ye tekrar bağlanan Reşid 1572'de müstakil bir sancak olmuştur. (Özkaya, 2007, s.32-33.)

Reşid sancağının bölge için siyasî ve askerî bakımdan stratejik önemi vardı. 1807 yılında İngiliz kuvvetlerinin Reşid'e asker çıkarma girişimleri olmuştur. Avrupalı devletlerin bölgedeki nüfuz çabaları, bir liman kazası olan Reşid'i siyasî odak haline getirmiştir. Reşid, Napolyon'un 1798-1801 Mısır Seferi ve ardından Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanında (1831-1833) sefer ve iletişim yolları üzerinde yer alması sebebiyle stratejik bir öneme sahiptir. Ayrıca İstanbul'dan deniz yolu ile Mısır'a gelen idarecilerin ilk durağı İskenderiye'den sonra Reşid limanı olmaktadır. (Özkaya, 2007, s.40, 73, 84.)

Bu ve benzeri sebeplerden dolayı Reşid, İskenderiye, Dimyat, ve Süveyş yukarıda zikredilen sancaklardan idarî olarak ayrı tutulmuşlardır. Bu sancaklar birer liman şehri olmaları sebebiyle stratejik ve askerî önemlerine binâen direkt Mısır Beylerbeyi'ne bağlı olmayıp merkezden buraya gönderilen kaptanlar tarafından idare olunmuşlar⁸, Mısır beylerbeyi ise bazı idari konularda bu bölgeye müdahil olmuştur. (Özkaya, 2007, s.33.) Bununla birlikte hukukî açıdan Reşid'in adlî işleri, XVII. yüzyıldan XIX. yüzyılın ortalarına kadar merkezden tayin edilen kadılar tarafından yürütülmüştür. Dolayısıyla Reşid kazası, idarî bakımdan diğer sancaklardan farklı bir statüye sahip olmakla birlikte, hukukî açıdan Osmanlı merkezî sistemine doğrudan bağlıdır.

Bu çalışmanın bundan sonraki kısmında XVII. yüzyılın ortalarından XIX. yüzyılın sonlarına kadar Reşid kazasına merkezden atanan kadıların atama ve tayin hareketliliği incelenecektir. Bunun için Anadolu Kazaskerliği Ruznamçe defterleri ana kaynak olarak kullanılmıştır. Ruznamçe defterleri Osmanlı ilmiye teşkilatında bir ilmiye mensubunun kariyerini takip etmek için ilk ve temel kaynaktır. Kadı olmak isteyen bir aday öncelikle şeyhülislam, kazasker, müderris ve kadılara tanınan mülâzim kontenjanından istifade ederek adını ruznamçe defterine kaydet-tirirdi. Adayın bundan sonraki görevi ile ilgili bütün atama, tayin, azil v.b. işlemleri bu defterler üzerinden yürütülürdü. Eğer bir aday bu defterde kayıtlı değilse veya tayini bu deftere işlenme-

⁷ Mesela bir mühimme kaydında Minya kazasına bağlı Eşmunîn nahiyesinin Minya'dan 4-5 günlük mesafede uzak olduğu burada oturan kimselerin mahkemeye gitmeleri gerektiğinde çok zorluk çektikleri ve yolda eşkıya saldırısına uğradıklarından dolayı bu nahiye'nin ayrı bir kaza itibar edilmesinin uygun olacağı arz edilmiştir. (Seyyid Muhammed, 1990, s.253.)

⁸ Merkezden buraya İskenderiye Kaptanı, Dimyat-Reşid Kaptanı ve Süveyş Kaptanı adıyla 3 kaptan gönderilirdi. (Özkaya, 2007, s.33)

miş ise adına berat dahi düzenlenmiş olsa da göreve başlayamaz, hatta beratı hükümsüz sayılırdı. (Ortaylı, 1976, s.71.) Dolayısıyla ruznamçe defterleri, sadece tayin sürecini belgeleyen arşiv malzemeleri değil, aynı zamanda Osmanlı ilmiye teşkilatının işleyişine, kadıların görev sürelerine, terfi ve infisâl durumlarına ışık tutan birer temel kaynaktır.⁹

Bu çalışmada 1068-1309 (1657-1892) tarihleri arasında düzenlenmiş 172 Anadolu Ruznamçe defteri ve 7 Rumeli¹⁰ Ruznamçe defteri taranarak, yaklaşık 235 senelik bir döneme ait 184 ruznamçe kaydı incelenmiştir. Kayıtlar 1663 yılından başlamakta ve 1891 yılına kadar devam etmektedir. İncelenen ruznamçe kayıtları özelde Reşid kadılığı genelde ise Osmanlı adli teşkilatlanmasında kaza kadılıklarına yapılan tayinler hakkında detaylı bilgiler verirken aynı zamanda hem Osmanlı idarî yapısında merkez-taşra ilişkilerinin niteliğini hem de kadıların mesleki hareketliliğini yansıtan önemli veriler sunmaktadır.

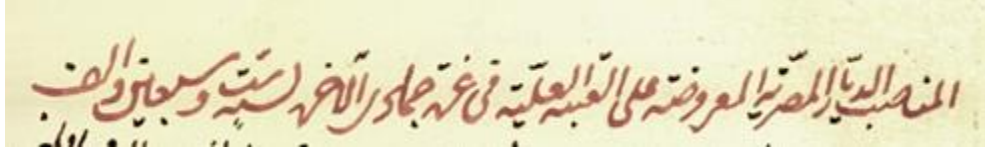
Osmanlı İmparatorluğu'nda Mısır bölgesinin kadılık atamaları Anadolu kazaskerliği tarafından gerçekleştirilirdi. Mısır Eyaleti kazalarına yapılan kadı atamalarının da yer aldığı Ruznamçe defterleri Meşihat Arşivi'nde ve Nuruosmaniye Kütüphanesinde bulunmaktadır. Anadolu kazaskerliğine ait bu defterlerin en eskisi 1068 (1657) tarihlidir. Mısır kadılığı tevcihâtına ait ilk kayıtlar ise sehven Rumeli Kazaskerliği ruznamçeleri arasında tasnif edilen 38 numaralı ve 1074-1076 tarihli defterde yer almaktadır. Bu defterde Mısır kadılıklarına ait 86 tevcihat kaydı bulunmaktadır. Bu kayıt usulü hiç değişmeden XVII. yüzyıldan XIX. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir.

Kazasker ruznamçelerindeki atama kayıtlarından mevcut kadının ismi, görevden ayrılış sebebi, ne kadar süre görev yaptığı, maaşının ne kadar olduğu, yeni kadının ismi, ne kadar görev yapacağı, yevmiyesinin ne kadar olacağı, eski görev yeri, eski yevmiyesi, derecesi, infisâl ve âsitâne süreleri tespit edilebildiği gibi kaza silkine yeni intisap etmiş kadıların isimleri de tespit edilebilmektedir. Bu tür bilgiler, yalnızca bir ilmiye sınıfı mensubunun tayin süreçlerini değil, aynı zamanda ilmiye sınıfı içerisindeki kariyer basamaklarının, yevmiyelerinin ve hizmet sürelerinin analizi açısından da son derece değerlidir. Özellikle bir kadının taşradan merkeze ya da daha yüksek payeli bir kazaya tayini, ilmiye sınıfındaki hareketliliği ve sistemin işleyişini gözler önüne serer.

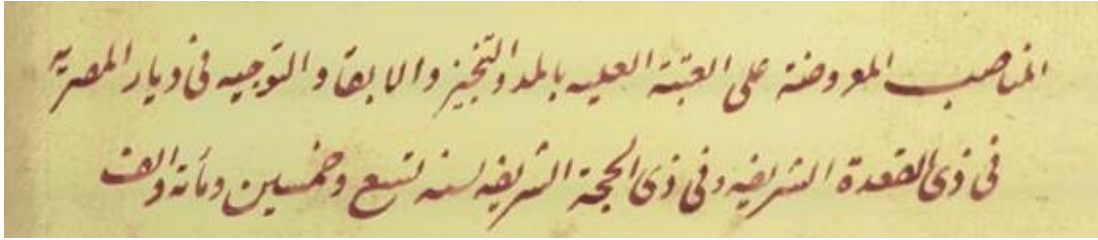
⁹ Osmanlı bürokrasinde erken dönemlerde ilmiye teşkilatında kadı tayinleri için belirlenmiş bir kural ve nizam yoktu. Kanûnî Sultan Süleyman'ın ilk dönemlerine kadar muhtelif medreselerden mezun olanların yanı sıra imam, hatip, müderris gibi çeşitli vazifelerden de kadılık görevlerine geçiş yapılabilmekteydi. Ayrıca taşra medreselerinden mezun olup çeşitli hizmetlerde bulunduktan sonra taşra kadılıklarına tayin olunan müderrisler de bulunuyordu. Aynı zamanda bu dönemlerde kadılar tayin edilirken görev süreleri bakımından da bir sıra da gözetilmemekteydi. (Aydın, 1998, s.201.) Zamanla müderris ve kadı olmak isteyenlerin sayısının artmasıyla kimin, ne zaman ve hangi süre ile kadı olacağını belirlemek üzere bir atama usulüne ihtiyaç duyulmuş ve adaletli bir şekilde tayin yapmak için mülâzemet ve nöbet sistemine geçilmiştir. Bu şekilde kadı olmak isteyen medrese mezunlarının ilk basamağı mülâzemet olmuştur. Bu sistemle birlikte, kadıların atanması daha düzenli, merkezi ve denetlenebilir bir hâl almıştır. Osmanlı bürokrasisinin kurumsallaşma sürecinde önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilen mülâzemet sistemi, ilmiye sınıfının hiyerarşisinin belirginleşmesini sağlamıştır. (İpşirli, 2006, s.537.)

¹⁰ Mısır kaza kadılarının atama yetkisinin Anadolu kazaskerinin uhdesinde olduğu yukarıda ifade edilmişti. Ancak Anadolu Kazaskerliği'ne ait 7 Ruznamçe defterinin sehven Rumeli Kazaskerliği ruznamçeleri içine kaydedilmiş olduğu Ercan Alan tarafından tespit edilmiştir. Bu sebeple bu defterler de taranarak Reşid kazası ile ilgili kayıtlar çalışmaya dahil edilmiştir. (Alan, 2015, s.4.)

Ruznamçe defterlerinin son kısımları Mısır kadı tevcihâtına ayrılmıştır. Anadolu kazalarına ait atama kayıtları bitirildikten sonra Mısır kazaları tevcihleri kaydedilmeye başlanmaktadır. Tevcih kayıtlarının başında o tevcihlerin Mısır kazasına ait olduğunu belirten Arapça bir başlık bulunmaktadır. Bu başlık genelde “el-manâsıbu’d-diyâri’l-Mısriyyeti’l-ma’rûza ale’l-atabeti’l-aliyye” şeklindedir. Bazı kayıtlarda ise tevcih türleri “bi’l-medd ve’t-tencîz ve’l-ibkâ ve’t-tevcîh” şeklinde belirtilmiştir. Kaydın sonunda ise tarih bulunmaktadır. Ruznamçede kaydedilen her tevcihin sonuna tarih konmamıştır. Ancak tarih değiştiğinde genellikle kırmızı mürekkeple yeni tarih Arapça olarak gün ay ve yıl belirtilerek kaydedilmiştir.



(AKR, No.1, vr.25b.)



(AKR, No.31, vr.60b.)

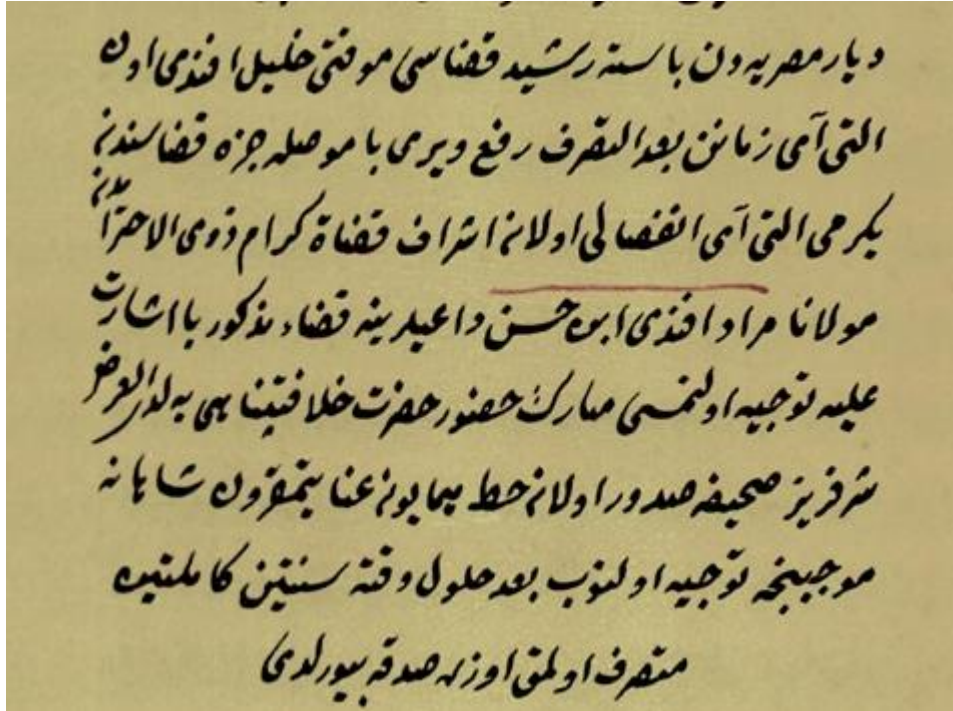
1068-1309 (1657-1892) tarihleri arasına ait 179 Anadolu ruznamçe defterinden Reşid kadılığı ile ilgili tespit edebildiğimiz en eski tarihli atama kaydı 1 Cemaziyelevvel 1074 (1 Aralık 1663) tarihini taşımaktadır. (Rumeli Kazaskerliği Ruznamçe Defteri (RKR), No.38, vr.1b.) Bu kayıt hâlihazırda Reşid kadısı olarak görev yapan Arif Mehmed’in görev süresinin bitiminden sonra yerine atanacak kadının belirlendiği bir tevkîl kaydıdır. Bu kayda göre Arif Mehmed 1074 senesi Cemaziyelevvel ayının (Aralık 1663) sonundan itibaren altı ay süreyle görev yapacak ve yerine daha önce Mansure kazasında 300 akçe yevmiye ile kadılık yapmış ve görev süresi bittikten sonra otuz dört ay infisâlde kalmış ve on iki ay âsitânesi olan (İstanbul’da bulunan) Mevlana Ahmed isimli kadı 400 akçe yevmiye ve *müddet-i örfiyye* süre ile (24 ay) atanacaktır.

“Mısır’da Reşid kadısı Arif Mehmed gâyet-i şehirden altı ay tevkîtle ref’ ve yeri üç yüz akçe ile Mansûre kazâsından otuz dört ay infisâli ve on iki ay âsitânesi olan Mevlânâ Ahmed dâ’îlerine dört yüz akçe ve müddet-i örfiyye ile sadaka buyruldu.” [1 Cemaziyelevvel 1074 / 1 Aralık 1663] [RKR, No.38, vr.1b]

Tespit edilen ikinci kayıt da Rumeli kazaskerliği Ruznamçe defterine kaydolmuş olup 1076 (1665) tarihli dir. (RKR, No.38, vr.3a.) Buna göre hâlihazırda kadılık makamında oturan ve yukarıdaki kayıta adı geçen Ahmed isimli kadının tecrübeli ve ehl-i ilim sahibi olması sebebiyle görev süresinin üç ay uzatıldığı belirtilmektedir. Kaydın devamında Kadı Ahmed’in görev süresinin 1076 yılının Zilkade ayının sonunda (3 Haziran 1666) biteceği kaydedilmiş ve yerine Mevlânâ Beylonîzâde Mehmed’in atanacağı ifade edilmiştir.

Reşid kadısı Ahmed dâ'ileri kudemâ-i ashâb-ı tarîkden ehl-i ilm olmağın müddetine üç ay zamm olunup kazâ-i mezbûru sene-i merkûme Zilka'desi gâyetine değin tasarrufundan sonra halefi Mevlânâ Beylonîzâde Mehmed dâ'ileri mutasarrıf olmak buyruldu. [1 Cemaziyelevvel 1076 / 9 Kasım 1665] (RKR, No.38, vr.3a.)

1068-1309 (1657-1892) tarihleri arasına ait ruznamçe defterlerinde Reşid kadılığına yapılan atamalarla ilgili son kayıt ise 1309-1310 tarihli Anadolu Ruznamçe defterinde tespit edilmiştir. Bu kayıta ise Reşid kadısı olan Halil Efendi'nin sitte kadısı rütbesiyle on altı ay olan görev süresini tamamladığı ve yerine daha önce Cize kazasında musıla rütbesi ile görev yapan ve görev süresinin bitiminden sonra 26 ay infisâlde kalmış olan Mevlânâ Murad Efendi ibni Hasan'ın *seneteyn-i kâmileteyn* ile (2 yıllığına) atanacağı bildirilmiştir. Mevlânâ Murad Efendi'nin Reşid kadısı olarak atanması talebinin padişaha arz edildiği ve kabul edildikten sonra yazılan hatt-ı hümayun üzerine kadılık vazifesinin kendisine tevcih olunduğu kayıta ayrıca belirtilmiştir.



Diyâr-ı Mısıriyye'den bâ-sitte Reşid kazâsı muvakkiti Halil Efendi on altı ay zamânın ba'de't-tasarruf ref' ve yeri bâ-musıla Cize kazâsından yirmi altı ay infisâli olan eşrâf-ı kuzât-ı kirâm-ı zevi'l-ihtirâm'dan Mevlânâ Murad Efendi ibni Hasan dâ'ilerine kazâ-i mezkûr bâ-işâret-i aliyye tevcih olunması mübârek huzûr-ı hazret-i Hilâfet-penâhîye lede'l-arz şerefrîz-i sahîfe-i sudûr olan hatt-ı hümayûn-ı inâyet-makrûn-ı şâhâne mûcibince tevcih olunup ba'de hulûl-i vaktihî seneteyn-i kâmileteyn mutasarrıf olmak üzere sadaka buyuruldu. (AKR, No.119, vr.6a.)

1068-1309 (1657-1892) tarihleri arasında Reşid kadılığı ile alakalı Ruznamçe defterlerine yansımış 184 atama kaydı tespit edilmiştir. Bu kayıtların 126 tanesi (%68,48'i) mevcut kadının müddet-i mu'ayyenesinin sona ermesi üzerine yapılan atamalarla; 41 tanesi ise (%22,28'i) tevkîl kaydı ile ilgilidir.

184 kaydın 6 tanesi ise mevcut kadının görev süresinin uzatılması ile alakalıdır. Kayıtlardan anlaşıldığı kadarı ile bir kadının ser-levhâ-i cânib-i yemîn (kazaskerlik tezkirehanesinde bir nevi danışman yani tahtabaşı) olması, eşrâf-ı kuzât-ı zevî'l-ihritâmından olması (saygın bir kadı olması), avâid-i âhiresine hâlel târî olması (gelir kaybına uğraması), şâyân-ı âtîfet ve sezâvâr-ı mekremet olması (taltif edilmeye layık olması) ve şeref-i intisâbına binâ'en görev sürelerinin uzatılmasına karar verilmektedir.

Tespit edilen kayıtlardan 5 tanesi ise kadıların *kasr olunan* (eksiltelen, kısaltılan) görev sürelerinin eklenmesi ile alakalıdır. Bu kayıtlara göre kadıların görev süreleri genelde görülen lüzum üzerine (*bi-hasebî'l-iktizâ*) kısaltılmaktadır.

Tespit edilen kayıtlardan 4 tanesi ise mevcut kadının vefat etmesi üzerine muvakkiti olan kadıya görevin tevcih edildiğini bildirmektedir. 3 kayıt da Reşid kazasının bir başka kaza ile birleştirilerek ilhakîyet üzere tevcih olunması üzerine kaydedilmiştir. Bir diğer kayıta ise Reşid kazasının kadılığının *hâlî* (boş) olduğu ifade edilerek atama yapıldığı kaydedilmiştir. (AKR, No.98, vr.33b.)

Müddet-i mu'ayyene

İlmiye mensubu kadı ve müderrislerin tayinlerinde ne kadar süre ile görev yapacakları merkezi idare tarafından belirlenmekte ve buna genel anlamda *müddet-i örfiyye* ya da *müddet-i mu'ayyene* denilmekte idi. Müddet-i örfiyyenin 12, 18, 20 ve 24 aya arasında değişkenlik gösterirdi.. Örneğin XVII. yüzyıl kadılık teşkilatına dair bilgiler veren Koçi Bey Risalesi'nde müddet-i örfiyyenin yirmi dört ay olduğu kayıtlıdır. XVI. yüzyıldan itibaren kadıların görev süreleri, kadı adaylarının (mülazımların) yoğunluğu ve yerel ihtiyaçlara göre değişiklik göstermiştir. Özellikle görev bekleyenlerin sayısının artması, sürenin zamanla kısılmasına neden olmuştur. (Yurdakul, 2008, s.143) XVIII. yüzyılda görev sürelerinin uzatılması ise kaza halkının memnuniyeti ya da kadının görevini layıkıyla yapması gibi sebeplerle sıkça başvurulmuş bir yöntem olmuştur. (Kuru, 2016, s.122.) Sonuç olarak, müddet-i örfiyyenin yüzyıllar içinde hem görevde kalma süresi hem de uygulama biçimi açısından değişiklik gösterdiği, bu sürenin kimi dönemlerde kısaltıldığı ya da uzatıldığı belgelerle sabittir. (Yurdakul, 2008, s.95)

1663-1891 tarihleri arasında Reşid kadısı olarak görev yapan ve müddet-i örfiyyeleri bittikten sonra görevden ayrılan 126 kadının görev sürelerine bakıldığında bu dönemde Reşid kadılarının çoğunlukla 24 ay süre ile atandıkları görülmektedir. Bu durum ruznamçelere *seneteyn* ifadesi ile geçmektedir. İstisnai durumlarda kadıların muayyen sürelerine ekleme yapıldığı ve görev sürelerinin 1-3-4 ay hatta 12 ay uzatıldığı durumlar da tespit edilmiştir. Mesela 1 Receb 1171 (11 Mart 1758) tarihli bir tevkîl kaydında dört ay sonra görev süresi bitecek olan Reşid kadısı Hasan'ın yerine atanacak olan Mevlânâ Mehmed'in yakın çevresi *avâid-i âhiresine hâlel târî olacağını* haber vermeleri üzerine görev süresinin uzatıldığı (*medd*) ve *seneteyn* (24 ay) zamanına bir ay daha *zamm* yapıldığı kaydedilmiştir. (AKR, No.37, vr. 79a.) Bu durumda Mevlana Mehmed'in göreve başlayacağı Muharrem 1172 (Eylül 1758) tarihinden itibaren yirmi beş ay kadılık yapacağı kayda geçirilmiştir. Bir diğer örnekte ise Reşid kadılığına daha önce 12 ay müddet-i örfiyye ile atanan Mevlânâ eş-Şeyh Yahya'nın 1 Rebiulevvel 1271 (22 Kasım 1854)

tarihinde on iki ay zamanına on iki ay daha *medd ve zamm* yapılarak zamanı geldiğinde yirmi dört ay olarak görev yapacağı kaydedilmiştir.

Bir kadının *müddet-i mu'ayyene* sonucu görevden ayrıldığı kayıtlarda, kadının ne kadar süresinin kaldığı "*gâyet-i şehri-âti'den bakiyye beş ay zamânın*", "*sene-i merkûmeden seneteyn tamâmına değin*", "*şehri-âti gâyetinden tekmîl-i seneteyn edince*", "*gâyet-i şehri-âti'den müddet-i mu'ayyenesi olan beş ay zamânını*" gibi ifadelerle belirtilmektedir. Süre bitiminde görevden ayrılma durumu ise "*ba'de'l-itmâm ref*" ifadesi ile kayıt altına alınmıştır.

Kadınların belirlenmiş görev sürelerinin dışındaki süre değişiklikleri de ruznamçe defterlerine kaydedilmiştir. Bunlar görev süresinin uzatılması, kısaltılması ya da kadının vefatı durumunda kaydedilmekte idi. Bir kadının görev süresi kısaltılıyor ise ya da müddet-i muayyenesinden önce görev değişikliği yapılacak ise bu durum "*seneteynden iki ay müddeti kasr*" şeklinde kaydedilmiştir. Görev süresine ek süre verildiğinde "*müddet-i örfiyyesine dört ay zamm olunup*" ya da "*müddetine medd ve zamm olunup*" ifadeleri ile görev süresinin uzatıldığı kayıt altına alınmıştır.

Tevkît

Osmanlı ilmiye teşkilatında kadı tayinleri çeşitli usullerle gerçekleştirilmiş ve bu usuller tayin sisteminin işleyişinde belirleyici rol oynamıştır. Bu tür tayinlerle ilgili kayıtlar, kadının atandığı kazanın kendisine hangi usulle tevcih olunduğunu belirten bazı ifadelerle kaydedilmektedir. Bu usuller; münfasıl kadınların tayini, tevkît, ibka, nakil, tebdil, te'bid ve tekaüd, arpalık, maişet, payeli tayinler ve mesleğe yeni giren kadınların tayini olmak üzere sekiz çeşittir. (Yurdakul, 2008, s.95-96.) Bu usullerin her biri, Osmanlı kadı atamalarında uygulanan farklı görevlendirme biçimlerini temsil eder ve ilmiye teşkilatının hiyerarşik ve işlevsel yapılanmasını anlamada temel birer anahtar işlevi görür.

Ruznamçe kayıtlarında geçen tevkît ibaresi, mevcut kadı ve müderrislerin kalan görev sürelerini ve yeni bir atamanın ne zaman yapılacağını ifade etmek üzere kaydedilen bir terimdir. Aynı zamanda tevkît *sadece bir tayin süresi değil, görev sürelerinin sınırlandırılmasını ve tayinlerde düzeni sağlayan bürokratik bir araçtır*. Bu şekilde tevkît ile kaydedilmiş bir ruznamçe kaydından, halen görevde olan kadı ya da müderrisin ne kadar görev süresinin kaldığını öğrenmekle birlikte, bir sonraki atanacak kadı ve müderrisin de kim olduğunu ve ne zaman göreve başlayacağını öğrenebilmekteyiz. (Yurdakul, 2008, s.145-146)

Tevkît uygulaması, XVI. yüzyılın son çeyreğinden itibaren uygulanmaya başlamış ve ilerleyen zamanlarda kadı tayini için kullanılan standart bir uygulama haline gelmiştir. XVIII. yüzyıla gelindiğinde ise maişet ve te'bid atamaları dışında kalan kadılıkların tamamına yakını tevkît kaydı ile atanmış ve bu usul normal bir prosedür haline gelmiştir. (Alan, 2015, s.98.) Bu uygulama, özellikle taşra kadılıklarının işleyişinde bir düzenin sağlanması ve görev sürelerinin denetlenmesi açısından kritik rol oynamıştır. XVII. yüzyılda tevkît uygulamasının bazı durumlarda suiistimale yol açtığı, mevcut kadının süresi dolmadan yerine yeni kadınların atanmasına neden olduğu da görülmektedir. Bu nedenle çeşitli fermanlarla tevkît süresinin 2-3 ayla sınırlandırıldığı olmuştur. (Alan, 2015, s.111.)

XVIII. yüzyılın ilk yarısına ait bazı ruznamçe kayıtlarında tevkît kaydı ile muvakkaten iki veya üç kişinin isminin kaydedildiği de görülmektedir. Bu şekilde mevcut kadının görev süresinin ne zaman biteceği ve arkasından tayin olunacak ikinci ve üçüncü kadınların isimlerinin

de sıraya girdiği, sırası geldiğinde ise fiilen atanacakları anlaşılmaktadır. Bu durum, Osmanlı ilmiye teşkilatının tayin sisteminde atanma sırasına önem verildiğini göstermekle birlikte merkezî idarenin gelecekteki tayinleri önceden belirleyerek taşrada istikrarı sağladığını da söyleyebiliriz.

Tevkât sürelerinde olağanüstü durumlara binaen değişiklik yapıldığı da görülmektedir. Ruznamçe kayıtlarında tevkât süresinin kısaltılması *kasr*, uzatılması ise *medd* olarak ifade edilmiştir. Bu durumlar, atama bekleyen kadı sayısının fazlalığı, atanacak yerin uzaklığı ya da mevcut kadının görevine devam etmesinin gerekliliği gibi nedenlerle ortaya çıkmaktaydı. (Yurdakul, 2008, s.95)

Kazasker ruznamçelerinde tevkât kayıtları, bir kadının görev süresinin hangi tarihte sona ereceğini ifade ederek başlamaktadır. Görev süresinin biteceği tarih, “*gurre-i şehirden dört ay tevkât*”, “*gâyet-i şehirden/şehr-i âtîden altı ay tevkât*” gibi ifadelerle, kaydın tarihine atfen görev süresinin kaç ay sonra sona ereceğini ifade etmektedir. Ayrıca bir kadının görev süresinin sona erdiği, hükümsüz kılma veya feshetme anlamına gelen “*ref*” kelimesi ile ifade edilmektedir. Bir sonraki kadının göreve başlayacağı ise “*ba’d e hulûl-i t-tevkât*” ifadesi ile kayıt altına alınmakta ve görev tebliği bu şekilde yapılmış olmaktadır.

1663-1891 yılları arasında Reşid kazasına tevkât kaydı ile atama yapılmış 41 kayıt tespit edilmiştir. İlk tevkât kaydı ise tespit edilen kayıtlar içinde en eski tarihli olan 1663 tarihli kayıttır. Bu 41 kaydın 11 tanesi (%26,83) XVII. yüzyılın sonunda, 20 tanesi (%48,78) XVIII. yüzyılda ve 10 tanesinin de (%24,39) XIX. yüzyılda kaydedildiği tespit edilmiştir.

İncelenen dönemde tespit edilen tevkât kayıtlarının sürelerine bakıldığında 1 ila 9 ay arasında değişen farklı sürelerde tevkât uygulandığı tespit edilmiştir. İstatistiksel olarak bakıldığında yüzyıllar arasında tevkât süreleri ile belirgin bir tercih ve fark tespit edilememiştir. XVI. yüzyılın sonunda tespit edilen 11 tevkât kaydının birinin 3 ay, ikisinin 5 ay ve sekizinin ise 6 ay süre ile kaydedildiği görülmektedir. XVIII. yüzyılda kaydedilen tevkât kayıtlarına bakıldığında ise tevkât sürelerinin farklı olduğu görülmektedir. 5 tevkât kaydında tevkât süresinin 1 ay, üç kayıtta 2 ay, bir kayıtta 3 ay, beş kayıtta 4 ay, iki kayıtta 5 ay, bir kayıtta 6 ay, iki kayıtta 7 ay ve bir kayıtta ise 8 ay olduğu tespit edilmiştir. XVIII. yüzyılda Reşid kadılığına tevkât kaydı ile atanan kadılar için tevkât sürelerinde yine bir standarttan bahsetmek mümkün gözükmemektedir. Zira 11 kaydın üçü 6 ay, ikisi 1 ay, diğer kayıtların her biri ise 2 ila 9 ay arasında değişen sürelerden oluşmaktadır.

Kadının eski görev yeri

Ruznamçe kayıtlarında bir kazaya atanacak kadının eski görev yeri ile akçe olarak yevmiyesi de kaydedilmekte idi. Bu kayıtlar kadılık bürokrasisinde kazalar ve kadılar arasındaki derece farkını tespit etmemize imkân vermektedir. Reşid kazası ile ilgili kaydedilen ruznamçe kayıtlarının 102’sinde (%55,43) Reşid kazasına atanan kadıların eski görev yerleri kaydedilmiştir. Bunların tamamının yine Mısır eyaletine bağlı kadılıklar olduğu görülmektedir. Bunlar arasında da en çok Dimyat kazasında görev yapmış kadıların bir sonraki görev yeri olarak Reşid’e atandıkları söylenebilir. Reşid’e daha önce Dimyat kazasında görev yapan 22 kadı tayin edilmiştir. İkinci sırada 18 kadı ile Mansure, 14 kadı ile Mahalletü’l-kübra, 11 kadı ile Menuf kazasında görev yapmış kadıların bir sonraki görev yeri olarak Reşid’e atandıkları görülmektedir. Bunların haricinde daha az sayıda Bilbis, Beni Suveyf, Buhayre, Cize, İskenderiye, Şıkk-ı Sâni, Circa ma’a İbrim ve Feyyum kazalarından Reşid’e atama yapıldığı tespit edilmiştir.

Yevmiye

Reşid kadılığına atanan kadıların bir önceki görev yerlerinde aldıkları yevmiyelere bakıldığında aynı yevmiye ile atananlar olduğu gibi yevmiyesi yükseltilerek atananlar da mevcuttur. Reşid kazası ile ilgili kaydedilen 184 atama kaydında adı geçen 118 kadı (%64,13'ü) bir önceki yevmiyeleri ile atanmışlardır. Bunlardan 69 tanesinin eski yevmiyeleri 499 akçe olarak belirtilirken, 49 kayıta ise akçe miktarı belirtilmemiştir. Ancak akçe miktarı belirtilmemiş olsa da kayıtlarda geçen *misliyle* ve *tevcih-i sabık üzere* ifadelerinden ya da *musıla*, *sitte* gibi kadılık derecelerinin belirtilmesiyle aynı yevmiye ile atandıklarını anlıyoruz. Mesela Abyar, Buhayre, Dimyat, İskenderiye, Mansûre, Şıkk-ı Sâni ve Menûf kazaları sitte derecesinde olup Reşid'e atandıklarında yine sitte derecesi ile atandıkları görülmektedir.

Tespit edilen kayıtlarda adı geçen 20 kadı (%10,86) ise yevmiyeleri yükseltilerek atanmıştır. Reşid kazası Mısır kadılıkları içerisinde en yüksek dereceli *sitte* kadısı olduğu için bahsi geçen kadıların yevmiyeleri 499 akçeye yükseltilmiştir. Bu kadıların eski görev yerlerindeki yevmiyelerinin 300 akçe ile 450 akçe arasında değiştiği tespit edilmiştir. Yevmiyeleri yükseltile bu kadıların daha önce Dimyat, Mansure, Beni Suveyf, Menuf, Şıkk-ı Sani ve Bilbis gibi Reşid'den derece olarak daha düşük kazalarda görev yaptıkları tespit edilmiştir.

Yevmiyeleri akçe değerinden belirtilmeyen kadıların da eski görev yaptıkları kazanın derecesi olan *musıla*'dan Reşid kazasının derecesi olan *sitte* derecesine atandıklarını kaydedilmesi de yine yevmiyelerinin yükseltildiğini ifade etmektedir. Bu tür kazalar arasında Benî Süveyf, Bilbis, Circa ma'a İbrim, Cize ve Feyyum kazaları *musıla* derecesinde olup bunlar Reşid'e atanırken *sitte* derecesi ile atanmaktadırlar.

İnfisal süresinin tamamlayıp yeniden atanan kadıların derecelerine bakıldığında 102 kadının 59'unun (%57,84'ü) aynı yevmiye ile atandıkları, 25'inin ise (% 24,51'inin) yevmiyelerinin yükseltilerek atandıkları tespit edilmiştir. 18 kadı ile ilgili kayıta ise yevmiye ve dereceleri ile ilgili bilgi verilmemiştir. Yevmiyesi yükseltile 25 kadıdan 10 tanesinin yevmiyelerinin 300, 400 ve 450 akçeden 499 akçeye yükseltildiği görülmektedir. 15 tanesinin ise yevmiyeleri belirtilmeyip *musıla* derecesinden *sitte* derecesine atandıkları *bâ-sitte tevcih olunup* kaydı ile belirtilmiştir.

Osmanlı kaza teşkilatında kazalar arasında zaman zaman derece değişikliği yapıldığı, bazı kazaların birleştirildiği ya da daha önce birleştirilmiş bazı kazaların ayrılarak müstakil atamalar yapıldığı çalışmanın girişinde bahsedilmişti. Bu sebeple Reşid kazasına yapılan atama işlemlerinde bir kazadan daha önce aynı derecede aynı yevmiye ile atanan kadı, o kazanın derecesinin düşürülmesi ya da yükseltilmesi sebebi ile derecesi yükseltilerek ya da misliyle atanmış olabilmektedir. Örneğin Dimyat kazasına 1 Receb 1087 (9 Eylül 1676) tarihinde tayin olunan Mevlana Mehmed daha önce Dimyat kazasında 400 akçe yevmiye ile görev yapmışken Reşid kazasında yevmiyesi 499 akçeye yükseltilerek atanmıştır. (AKR, No.5, vr.31a.) Devam eden 1681, 1683, 1685 yıllarında yapılan atamalarda ise Dimyat'ta görev yapan kadıların 499 akçe ile görev yaptıklarını ve Reşid'e atanırken *misliyle* atandıklarını görüyoruz. (AKR Nuruosmaniye Kütüphanesi (NOR), No.13, vr.49a; NOR, No.14, vr.14a; AKR, No.6, vr.39b.) Ancak 1688 yılındaki bir atama kaydında daha önce Dimyat'ta görev yapan Mevlânâ Hasan'ın 300 akçe ile görev yaptığını ve Reşid kadılığına 400 akçe ile atandığını görüyoruz. (NOR, No.15, vr.10b.) Bundan yaklaşık 10 yıl sonra 1 Rebiulahir 1108 (28 Ekim 1696)'da Reşid kadılığına 499 akçe ile atanan

Mevlânâ Mehmed'in daha önce Dimyat'ta 400 akçe ile görev yaptığı tespit edilmektedir. (AKR, No.9, vr.64a.)

Dolayısıyla kaza derecelerindeki bu tür değişiklikler, kadıların yevmiyelerinde ve atama usullerinde doğrudan etkili olmuş, Reşid-Dimyat örneğinde de görüldüğü üzere aynı kazadan farklı dönemlerde farklı yevmiyeler ile atamalar yapılabilmektedir. Bu durum Osmanlı kaza teşkilatının dinamik ve değişken yapısını da ortaya koymaktadır.

İnfisal

Osmanlı ilmiye teşkilatında kadı ve müderrislerin belirli bir süreyle sınırlı olarak (müddet-i mua'yyene/müddet-i örfiyye ile) görevlendirildikleri yukarıda ifade edilmişti. Kadı ve müderrislerin görev sürelerini tamamlamaları veya başka sebeplerle görevden ayrılmaları sonrasında başlayan bekleme süresi ilmiye terminolojisinde "*infisâl*", "*zaman-ı infisâl*" ya da "*mülâzemet*" olarak adlandırılmıştır. İnfisâl ya da mülâzemeti kısaca görevden ayrılan bir ilmiye mensubunun görevsiz kaldığı dönem olarak ifade etmek mümkündür. (Uzunçarşılı, 1980, s. 94, 104.)

Görev süresi dolmuş mazul kadılar, İstanbul'a dönerek mensubu oldukları kazaskerin divan toplantılarına katılmaya başlardı. Böylece "*mülâzemet-i müstemirre*" adı verilen ve genellikle iki yıl sürdüğü kabul edilen bir bekleme süreci başlardı. (Yurdakul, 2008, s.142) Ancak kadı ya da müderrisler infisâl sürelerinde bir nevi işsiz kaldıkları için geçimlerini sağlamak amacı ile mukataa, emval, evkaf müfettişliği, naiblik gibi görevlerde bulunmuşlar ya da ticaretle uğraşmışlardır. (Beyazıt, 2014, s.124-125.) Ancak temelde İstanbul'a gelerek bağlı oldukları kazaskerlik divanlarında mülâzemet etmeleri gerekmektedir. Bu süre zarfında İstanbul'da geçirdikleri dönem, ruznamçelerde "*âsitâne*", "*mülâzemet-i müstemirre*" ve "*âsitâne-i müstemirre*" gibi terimlerle ifade edilmiştir.

Bu dönemde kadılar, sadece pasif bir bekleme süreci geçirmez, aynı zamanda kazasker dairesinde çeşitli bürokratik görevler üstlenirler ve ilmi açıdan kendilerini geliştirirlerdi. Böylece hem devletin ilmiye sınıfı üzerindeki denetimi güçlenmiş olurdu, hem de mülâzemet süresi, kadının bir sonraki görev için ya da yükselme için ilmî olarak hazırlanmasını sağlardı. Bu yönüyle mülâzemet, merkezî otoritenin taşra üzerindeki nüfuzunu perçinleyen kurumsal bir araçtır. (Yurdakul, 2008, s.139.)

Ruznamçe defterlerinde bu infisâl süresi açık bir şekilde kaydedilmiş, kadının görev yaptığı yer, ayrılma zamanı, infisâlde geçirdiği süre ve bir önceki görev yerindeki yevmiyeleri detaylı biçimde yazılmıştır. Bu bilgiler, hem kadının mesleki kıdemi hem de yeni görev için uygunluğunu belirlemede önemli bir rol oynamaktaydı.

İnfisâl süresi için belirli bir standart olmamakla birlikte, tarihçiler arasında bu sürenin ne kadar sürdüğüne dair çeşitli yorumlar bulunmaktadır. Uzunçarşılı, bu sürenin genellikle yirmi dört ay sürdüğünü belirtirken, Mustafa Akdağ bu sürenin bir yıl olduğunu ileri sürmektedir. (Uzunçarşılı, 1980, s. 104.; Akdağ, 1979, s.98'den aktaran Kuru, 2016, s.138.) Ancak Ruznamçelerde yer alan kayıtlar bu konuda kesin bir süre tayin etmekten ziyade, her bir kadının infisâl süresinin farklı olabileceğini göstermektedir. Bazı kayıtlarda ise kadının çok uzun süre görevsiz olduğunu ifade eden "*tûl-i infisâl*" teriminin kullanıldığı görülmektedir ki bu süreyle seneler ile ifade etmek mümkündür.

Ruznamçelerde sıklıkla geçen bir diğer ifade ise “*hakiki infisâl*”dir. Bu terim, ataması yapılan kişinin, bir önceki görevinden ne kadar süre önce ayrıldığını belirtmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu ayrıntı, kadının yeni görev için ne kadar beklediğini ve dolayısıyla kıdemini ve liyakatini belirlemede önemli bir unsur olarak karşımıza çıkar. (Kuru, 2016, s.369.)

İncelenen dönemde Reşid kazasına atanan 184 kadından 102 tanesi (%55,43’ü) daha önce ifa ettikleri görevden ayrılarak belirli bir süre infisâlde kaldıktan sonra yeniden atanmışlardır. Bunlardan 27 tanesinin 1 ila 24 ay arasında, 66 tanesinin ise 25 ila 91 ay arasında infisâlde kaldıkları tespit edilmiştir. İncelenen kayıtlarda 9 kadının ise infisâl süreleri belirtilmemiştir. 3 tanesinin de uzun süre infisâlde kaldıkları *tûl-i infisâl* ifadesiyle kayda geçirilmiştir.

1663 ila 1717 yılları arasında İnfisal süresi bekleyen 102 kadının 28 tanesinin İstanbul’a giderek bağlı oldukları kazaskerlik dairesine devam ettikleri *şu kadar ay âsitânesi olup* ifadesi ile belirtilmiştir. Mülazemette olan ve âsitâne kaydı verilen 28 kadının infisâl süreleri ile İstanbul’da kaldıkları süreler bakıldığında İstanbul’da geçirdikleri sürenin infisâlde kaldıkları süreden daha az olduğu görülmektedir. Bu da kadı ve müderrislerin infisâl sürelerinin tamamını İstanbul’da geçirmediğini göstermektedir. Mesela 1 Cemaziyelevvel 1074 (1 Aralık 1663) tarihinde Reşid kadısı Arif Mehmed’in 50 ay tevkît süresinin sonunda yerine atanacak olan Mevlana Ahmed’in Mansûre kazasından ayrıldıktan sonra *otuz dört ay infisâli ve on iki ay âsitânesi* olduğu kaydedilmiştir. Bu durum, kadıların görevden ayrıldıktan sonra geçirdikleri bekleme süresini farklı mekânlarda değerlendirdiklerini, ancak yalnızca İstanbul’da geçen kısmının kayıtlara âsitâne olarak yansıdığını düşündürmektedir.

25 kaydın tamamında infisâl süreleri verilirken bunlardan 7 tanesinin âsitâne süreleri kaydedilmiştir. Bu 7 kadının İstanbul’da geçirdikleri süreler bakıldığında ise tamamının 12 ila 47 ay arasında değişen uzun âsitâne sürelerinin olduğu dikkat çekmektedir.

Reşid kazasına aynı derece ile atanan 59 kadının bir önceki görev yerlerindeki yevmiyelerine bakıldığında bunlardan 2 tanesinin 300 ve 450 akçe yevmiye ile misli ile atandıkları, 47 tanesinin ise 499 akçelik kadılıktan misli ile atandıkları tespit edilmiştir. 8 tanesinin ise yevmiyeleri belirtilmeyerek *sitte* derecesinden yine *sitte* derecesine atandıkları kaydedilmiştir. Aynı derece ile atanan 59 kadının infisâl ve âsitâne sürelerine bakıldığında ise uzun süreler infisâlde kaldıkları ve bunlardan da 18 tanesinin 15 ila 54 ay arasında âsitâne sürelerinin olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada Osmanlı ilmiye teşkilatında kadıların görev süreleri, tayin usulleri ve bu süreçlere dair tüm düzenlemelerin kaydedildiği Ruznamçe defterleri incelenerek, Reşid kadılığı üzerinden Osmanlı merkezî idaresinin taşra kazaları ve kadıları üzerindeki etkisi ve denetim mekanizması ortaya konulmaya çalışılmıştır. Müddet-i örfiyye ve tevkît uygulamaları kadıların görevlerini belirli süreler çerçevesinde yürütmelerini sağlarken, aynı zamanda görev devrinin planlı ve kontrollü biçimde yapıldığını göstermektedir.

1663–1892 yılları arasında Reşid kazasına yapılan atamaların çoğunluğunun **tevkît** kaydı ile yapılması bu atama usulünün istatistiksel olarak da somut bir biçimde takip edilebildiğini ortaya koymaktadır. İncelenen kayıtlar, kadıların çoğunlukla *seneteyn* (24 ay) üzerinden atandıklarını, ancak bazı durumlarda görev sürelerinin 1–12 ay arasında *kasr* veya *medd* yoluyla değiştirilebildiğini göstermektedir. Ayrıca 102 kadının *infisâl* süreleri içinde 28’inin

âsitâne kaydının verilmiş olması, görevden ayrılan kadıların her zaman İstanbul'da bulunmadıklarını, çok az sayıda kadının *infisâl* sürelerini merkezde geçirdiklerini göstermektedir. Bu durum, kadıların hem merkezle hem de taşrayla kurdukları ilişkilerin çeşitliliğini yansıtmaktadır.

Sonuç olarak, Reşid kadılığına ait ruznamçe kayıtları, Osmanlı taşra adalet sisteminin işleyişine dair önemli veriler sunmaktadır. Atama usullerindeki çeşitlilik, görev sürelerindeki esneklik ve *infisâl-âsitâne* süreçlerinin farklılaşması, Osmanlı ilmiye teşkilatının hem merkezî otoritenin kontrolünü güçlendiren hem de yerel şartlara uyum sağlayan dinamik bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışma, Osmanlı adalet teşkilatının durağan değil, aksine dönemsel ihtiyaçlara göre esnek biçimde şekillenen canlı bir sistem olduğunu göstermiştir.

Tablo1: 1068-1309 (1657-1892) Yılları Arasında Tespit Edilen Reşid Kazasına Ait

Ruznamçe Kayıtları

Sıra No	Defter No ve Varak No ¹¹	Tarih
1	RKR, No.38, vr.1b.	1 Cemaziyevvel 1074 / 1 Aralık 1663
2	RKR, No. 38, vr.3a.	1 Cemaziyevvel 1076 / 9 Kasım 1665
3	AKR, No.2, vr.33b.	1 Cemaziyelahir 1077 / 29 Kasım 1666
4	AKR, No.2, vr.34a.	1 Cemaziyevvel 1078 / 19 Ekim 1667
5	AKR, No.3, vr.31a.	1 Safer 1079 / 11 Temmuz 1668
6	AKR, No.4, vr.33a.	1 Muharrem 1083 / 29 Nisan 1672
7	NOR, No.10, vr.24a.	20 Zilkade 1084 / 26 Şubat 1674
8	NOR, No.10, vr.24a.	1 Zilhicce 1084 / 9 Mart 1674
9	NOR, No.11, vr.30b.	1 Rebiulahir 1086 / 25 Haziran 1675
10	AKR, No.5, vr.31a.	1 Receb 1087 / 9 Eylül 1676
11	AKR, No.5, vr.31a.	1 Receb 1087 / 9 Eylül 1676
12	RKR, 43, vr.8a.	1 Rebiulevvel 1088 / 4 Mayıs 1677
13	NOR, No.13, vr.47a.	1 Ramazan 1090 / 6 Ekim 1679
14	NOR, No.13, vr.49a.	1 Rebiulevvel 1092 / 20 Mart 1681
15	NOR, No.13, vr.49a.	1 Rebiulevvel 1092 / 20 Mart 1681
16	NOR, No.14, vr.14a.	1 Cemaziyelahir 1094 / 28 Mayıs 1683
17	AKR, No.6, vr.39b.	1 Safer 1096 / 7 Ocak 1685.
18	NOR, No.15, vr.10b.	1 Rebiulahir 1099 / 4 Şubat 1688
19	NOR, No.15, vr.10b.	1 Rebiulahir 1099 / 4 Şubat 1688
20	RKR, No. 51, vr.9b.	1 Recep 1101 / 10 Nisan 1690
21	RKR, No.51, vr.11b.	1 Rebiulahir 1102 / 2 Ocak 1691

¹¹ Meşihat Arşivi, Rumeli Kaskerliği Ruznamçe Defteri (RKR), Meşihat Arşivi, Anadolu Kazaskerliği Ruznamçe Defteri (AKR), Nuruosmaniye Kütüphanesi Anadolu Kazaskerliği Ruznamçe Defteri (NOR) olarak kısaltılmıştır.

22	NOR, No.17, vr.28a.	1 Zilhicce 1103 / 14 Ağustos 1692
23	AKR, No.8, vr.51b.	1 Muharrem 1105/24 Temmuz 1694.
24	AKR, No.9, vr.63a.	1 Ramazan 1107 / 4 Nisan 1696.
25	AKR, No.9, vr.64a.	1 Rebiulahir 1108 / 28 Ekim 1696.
26	AKR, No.10, vr.52a.	1 Razamazan 1108 / 24 Mart 1697.
27	AKR, No.10, vr.54a.	1 Şaban 1109 / 12 Şubat 1698.
28	NOR, No.19, vr.42b.	1 Şevval 1109 / 12 Nisan 1698
29	NOR, No.19, vr.43b.	1 Muharrem 1110 / 10 Temmuz 1698
30	NOR, No.19, vr.44b-45a.	1 Rebiulahir 1110 / 7 Ekim 1698
31	AKR, No.13, vr.71b.	1 Cemaziyelevvel 1112 / 14 Ekim 1700.
32	AKR, No.13, vr.72b.	1 Şevval 1112 / 11 Mart 1701.
33	AKR, No.13, vr.76a.	1 Cemaziyelahir 1113 / 3 Kasım 1701.
34	NOR, No.21, vr.11b-12a.	1 Cemaziyelahir 1115 / 12 Ekim 1703
35	RKR, No.63, 11a.	1 Zilhicce 1115 / 06 Nisan 1704
36	RKR, No.64, vr.30a.	1 Rebiulevvel 1116 / 4 Temmuz 1704
37	NOR, No.22, vr.56a.	1 Cemaziyelevvel 1118 / 11 Ağustos 1706
38	NOR, No.22, vr.59b.	1 Muharrem 1119 / 4 Nisan 1707
39	NOR, No.23, vr.42b-43b.	1 Zilhicce 1119 / 23 Şubat 1708
40	NOR, No.25, vr.39a.	1 Cemaziyelevvel 1124 / 6 Haziran 1712
41	AKR, No.15, vr.66a.	1 Cemaziyelahir 1125 / 25 Haziran 1713.
42	NOR, No.25, vr.41a-41b.	1 Rebiulevvel 1125 / 28 Mart 1713
43	AKR, No.16, vr.67b.	1 Safer 1127 / 6 Şubat 1715.
44	AKR, No.16, vr.68a-68b.	1 Cemaziyelevvel 1127 / 5 Mayıs 1715.
45	AKR, No.17, vr.67a.	1 Rebiulahir 1128 / 25 Mart 1716.
46	AKR, No.18, vr.64a.	1 Cemazyelahir 1129 / 13 Mayıs 1717.
47	AKR, No.18, vr.64b.	1 Receb 1129 / 11 Haziran 1717.
48	AKR, No.18, vr.67a.	1 Muharrem 1130 / 5 Aralık 1717.
49	NOR, No.28, vr.36a.	1 Şaban 1131 / 19 Haziran 1719
50	AKR, No.19, vr.67b.	1 Rebiulahir 1134 / 19 Ocak 1722.
51	AKR, No.19, vr.68b.	1 Cemaziyelahir 1134 / 19 Mart 1722.
52	AKR, No.20, vr.57b.	1 Şevval 1134 / 15 Temmuz 1722.
53	AKR, No.20, vr.60a.	1 Cemaziyelevvel 1135 / 7 Şubat 1723.
54	NOR, No.32, vr.35b.	1 Zilkade 1136 / 22 Temmuz 1724
55	NOR, No.32, vr.39b.	1 Ramazan 1137 / 14 Mayıs 1725
56	AKR, No.22, vr.59a.	1 Zilhicce 1138 / 31 Temmuz 1726.
57	AKR, No.22, vr.60a.	1 Rebiulahir 1139 / 26 Kasım 1726.
58	AKR, No.22, vr.60b.	1 Rebiulahir 1139 / 26 Kasım 1726.
59	AKR, No.23, vr.56b.	1 Zilhicce 1140 / 9 Temmuz 1728.

Ruznamçe Kayıtlarına Göre Reşid Kazası ve Kadıları

60	AKR, No.23, vr.57b-58a.	1 Rebiulevvel 1141 / 5 Ekim 1728.
61	AKR, No.23, vr.58a.	1 Rebiulevvel 1141 / 5 Ekim 1728.
62	AKR, No.24, vr.66a.	1 Rebiulevvel 1142 / 24 Eylül 1729.
63	AKR, No.24, vr.66b.	1 Rebiulahir 1142 / 24 Ekim 1729.
64	AKR, No.25, vr.61a.	1 Şaban 1144 / 29 Ocak 1732.
65	NOR, No.35, vr.56a.	1 Safer 1146 / 14 Temmuz 1733
66	NOR, No.36, vr.55b-56a.	1 Zilkade 1146 / 5 Nisan 1734
67	NOR, No.37, vr.38a.	1 Şaban 1147 / 27 Aralık 1734
68	NOR, No.38, vr.49b.	1 Cemaziyelahir 1148 / 19 Ekim 1735
69	NOR, No.38, vr.50a.	1 Cemaziyelahir 1148 / 19 Ekim 1735
70	NOR, No.38, vr.50b-51a.	1 Şaban 1148 / 17 Aralık 1735
71	AKR, No.26, vr.64a-65b.	1 Şevval 1149 / 2 Şubat 1737.
72	AKR, No.27, vr.63b.	1 Safer 1150 / 31 Mayıs 1737.
73	AKR, No.27, vr.66a.	1 Cemaziyelahir 1150 / 26 Eylül 1737.
74	AKR, No.29, vr.58a.	1 Şaban 1154 / 12 Ekim 1741.
75	AKR, No.29, vr.58b-59a.	1 Zilkade 1154 / 8 Ocak 1742.
76	AKR, No.29, vr.60b.	1 Rebiulahir 1155 / 5 Haziran 1742.
77	NOR, No.41, vr.50a-50b.	1 Rebiulahir 1156 / 25 Mayıs 1743
78	NOR, No.42, vr.47a-47b.	1 Safer 1157 / 16 Mart 1744
79	NOR, No.42, vr.51a.	1 Şevval 1157 / 7 Kasım 1744
80	NOR, No.43, vr.40b.	1 Rebiulahir 1158 / 3 Mayıs 1745
81	AKR, No.31, vr.61b.	1 Rebiulevvel 1160 / 13 Mart 1747.
82	AKR, No.31, vr.62a.	1 Receb 1160 / 9 Temmuz 1747.
83	AKR, No.31, vr.62b-63a.	1 Şaban 1160 / 8 Ağustos 1747.
84	AKR, No.31, vr.64a-64b.	1 Şevval 1160 / 6 Ekim 1747.
85	NOR, No.44, vr.25b.	1 Zilkade 1161 / 23 Ekim 1748
86	AKR, No.34, vr.79a.	1 Cemaziyelevvel 1165 / 17 Mart 1752
87	AKR, No.34, vr.82a.	1 Receb 1165 / 15 Mayıs 1752
88	NOR, No.45, vr.50a-50b.	1 Muharrem 1167 / 29 Ekim 1753
89	AKR, No.36, vr.25b-26a.	1 Cemaziyelahir 1168 / 15 Mart 1755.
90	NOR, No.46, vr.52b.	1 Muharrem 1169 / 7 Ekim 1755
91	AKR, No.37, vr.79a.	1 Receb 1171 / 11 Mart 1758.
92	NOR, No.47, vr.43a-43b.	1 Cemaziyelevvel 1173 / 21 Aralık 1759
93	NOR, No.47, vr.44b.	1 Cemaziyelevvel 1173 / 21 Aralık 1759
94	AKR, No.38, vr.79b-80a.	1 Zilkade 1174 / 4 Haziran 1761
95	AKR, No.39, vr.74b.	1 Zilhicce 1176 / 13 Haziran 1763
96	NOR, No.48, vr.43a-43b.	1 Recep 1177 / 5 Ocak 1764
97	AKR, No.40, vr.73a-73b.	1 Şevval 1178 / 24 Mart 1765

98	NOR, No.49, vr.47b.	1 Safer 1180 / 9 Temmuz 1766
99	NOR, No.49, vr.49b.	1 Muharrem 1181 / 30 Mayıs 1767
100	AKR, No.42, vr.79b.	1 Rebiulahir 1182 / 15 Ağustos 1768.
101	AKR, No.42, vr.81b.	1 Rebiulevvel 1183 / 5 Temmuz 1769.
102	AKR, No.44, vr.81b.	2 Rebiulahir 1184 / 26 Temmuz 1770.
103	AKR, No.44, vr.81b.	2 Rebiulahir 1184 / 26 Temmuz 1770.
104	AKR, No.44, vr.83a.	1 Muharrem 1185 / 16 Nisan 1771.
105	AKR, No.44, vr.84a.	1 Rebiulevvel 1185 / 14 Haziran 1771.
106	AKR, No.44, vr.85b.	1 Rebiulevvel 1185 / 14 Haziran 1771.
107	AKR, No.46, vr.80b.	1 Şaban 1186 / 28 Ekim 1772
108	AKR, No.46, vr.84b.	1 Rebiulevvel 1187 / 23 Mayıs 1773
109	AKR, No.47, vr.86b.	1 Zilhicce 1187 / 13 Şubat 1774
110	AKR, No.48, vr.83a.	1 Rebiulevvel 1189 / 2 Mayıs 1775
111	AKR, No.50, vr.86b-87a.	1 Rebiulevvel 1191 / 9 Nisan 1777
112	AKR, No.50, vr.88a-88b.	1 Rebiulahir 1191 / 9 Mayıs 1777
113	AKR, No.51, vr.117a.	1 Şevval 1206 / 23 Mayıs 1792
114	AKR, No.51, vr.119b.	1 Zilhicce 1206 / 21 Temmuz 1792
115	AKR, No.54, vr.111b.	1 Zilkade 1224 / 8 Aralık 1809
116	AKR, No.55, vr.107b.	1 Safer 1231 / 2 Ocak 1816
117	AKR, No.56, vr.107a.	1 Şaban 1236 / 4 Mayıs 1821
118	AKR, No.56, vr.107a.	1 Şaban 1236 / 4 Mayıs 1821
119	AKR, No.58, vr.140a.	1 Rebiulevvel 1240 / 24 Ekim 1824
120	AKR, No.59, vr.121b.	1 Zilkade 1240 / 17 Haziran 1825
121	AKR, No.62, vr.186b.	1 Cemaziyelevvel 1243 / 20 Aralık 1827
122	AKR, No.62, vr.195a.	1 Rebiulahir 1244 / 11 Ekim 1828
123	AKR, No.63, vr.162b.	1 Safer 1245 / 2 Ağustos 1829
124	AKR, No.64, vr.160a.	1 Safer 1246 / 22 Temmuz 1830
125	AKR, No.64, vr.162b.	1 Receb 1246 / 16 Aralık 1830
126	AKR, No.65, vr.131b.	1 Safer 1247 / 12 Temmuz 1831
127	AKR, No.65, vr.133a.	1 Cemaziyelevvel 1247 / 8 Ekim 1831
128	AKR, No.66, vr.114a.	1 Rebiulevvel 1248 / 29 Temmuz 1832
129	AKR, No.66, vr.115a.	1 Rebiulevvel 1248 / 29 Temmuz 1832
130	AKR, No.66, vr.115a.	1 Rebiulevvel 1248 / 29 Temmuz 1832
131	AKR, No.68, vr.107b.	1 Recep 1250 / 3 Kasım 1834
132	AKR, No.68, vr.109a.	1 Muharrem 1251 / 29 Nisan 1835
133	AKR, No.68, vr.109a.	1 Muharrem 1251 / 29 Nisan 1835
134	AKR, No.70, vr.119b.	1 Zilka'de 1252 / 7 Şubat 1837
135	AKR, No.70, vr.119b.	1 Zilka'de 1252 / 7 Şubat 1837

Ruznamçe Kayıtlarına Göre Reşid Kazası ve Kadıları

136	AKR, No.70, vr.121b.	1 Şaban 1253 / 31 Ekim 1837
137	AKR, No.70, vr.122a.	1 Şaban 1253 / 31 Ekim 1837
138	AKR, No.72, vr.113b.	1 Cemaziyelahir 1256 / 31 Temmuz 1840
139	AKR, No.72, vr.114a.	1 Cemaziyelahir 1256 / 31 Temmuz 1840
140	AKR, No.72, vr.116b.	1 Cemaziyelahir 1256 / 31 Temmuz 1840
141	AKR, No.73, vr.126b.	1 Zilkade 1257 / 15 Aralık 1841
142	AKR, No.75, vr.92a.	1 Zilhicce 1259 / 23 Aralık 1843
143	AKR, No.76, vr.96b.	1 Şevval 1261 / 3 Ekim 1845
144	AKR, No.76, vr.97b.	1 Zilkade 1261 / 1 Kasım 1845
145	AKR, No.76, vr.98a.	1 Zilkade 1261 / 1 Kasım 1845
146	AKR, No.78, vr.85a.	1 Zilkade 1263 / 11 Ekim 1847
147	AKR, No.78, vr.86b.	1 Rebiulevvel 1264 / 6 Şubat 1848
148	AKR, No.78, vr.87a.	1 Rebiulevvel 1264 / 6 Şubat 1848
149	AKR, No.80, vr.100a.	1 Şevval 1265 / 20 Ağustos 1849
150	AKR, No.80, vr.101a.	1 Rebiulevvel 1266 / 15 Ocak 1850
151	AKR, No.82, vr.105b.	1 Zilkade 1267 / 28 Ağustos 1851.
152	AKR, No.82, vr.108b.	1 Rebiulevvel 1268 / 25 Aralık 1851.
153	AKR, No.84, vr.56a.	1 Şaban 1269 / 10 Mayıs 1853
154	AKR, No.84, vr.56b.	1 Zilkade 1269 / 6 Ağustos 1853
155	AKR, No.84, vr.59a.	1 Rebiulevvel 1270 / 2 Aralık 1853
156	AKR, No.86, vr.67b.	1 Rebiulevvel 1271 / 22 Kasım 1854
157	AKR, No.92, vr.31a.	1 Receb 1277 / 13 Ocak 1861
158	AKR, No.94, vr.27b.	1 Zilkade 1278 / 30 Nisan 1862
159	AKR, No.94, vr.29a.	1 Cemaziyelahir 1279 / 24 Kasım 1862
160	AKR, No.96, vr.32b.	1 Zilkade 1280 / 8 Nisan 1864
161	AKR, No.96, vr.34a.	1 Receb 1281 / 30 Kasım 1864
162	AKR, No.98, vr.33b.	1 Receb 1283 / 9 Kasım 1866
163	AKR, No.99, vr.28a.	1 Cemaziyelevvel 1284 / 31 Ağustos 1867
164	AKR, No.100, vr.35b-36a.	1 Muharrem 1286 / 13 Nisan 1869.
165	AKR, No.101, vr.29b.	1 Cemaziyelahir 1287 / 29 Ağustos 1870
166	AKR, No.101, vr.30b.	1 Receb 1287 / 22 Eylül 1870
167	AKR, No.101, vr.30b.	1 Receb 1287 / 22 Eylül 1870
168	AKR, No.102, vr.32b.	1 Cemaziyelahir 1291 / 16 Temmuz 1874
169	AKR, No.102, vr.33a.	1 Receb 1291 / 14 Ağustos 1874
170	AKR, No.104, vr.41a.	1 Rebiulahir 1293 / 26 Nisan 1876
171	AKR, No.104, vr.43a.	1 Receb 1293 / 23 Temmuz 1876
172	AKR, No.108, vr.25a.	1 Receb 1297 / 9 Haziran 1880
173	AKR, No.108, vr.25b.	1 Receb 1297 / 9 Haziran 1880

174	AKR, No.111, vr.18a.	1 Muharrem 1300 / 12 Kasım 1882
175	AKR, No.111, vr.22a.	1 Muharrem 1300 / 12 Kasım 1882
176	AKR, No.110, vr.24a.	1 Cemaziyelahir 1300 / 9 Nisan 1883
177	AKR, No.113, vr.25b.	1 Muharrem 1302 / 21 Ekim 1884
178	AKR, No.113, vr.20a.	1 Receb 1302 / 16 Nisan 1885
179	AKR, No.115, vr.15b.	1 Receb 1304 / 26 Mart 1887
180	AKR, No.116, vr.22b.	1 Zilhicce 1304 / 21 Ağustos 1887
181	AKR, No.117, vr.18a.	1 Cemaziyelevvel 1306 / 3 Ocak 1889
182	AKR, No.118, vr.18a.	1 Muharrem 1308 / 17 Ağustos 1890
183	AKR, No.118, vr.18b-19a.	1 Safer 1308 / 16 Eylül 1890
184	AKR, No.119, vr.6a.	1 Receb 1309 / 31 Ocak 1892

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Meşihat Arşivi Anadolu Kazaskerliği Ruznamçe Defterleri

(No.2, vr.33b.), (No.2, vr.34a.), (No.3, vr.31a.), (No.4, vr.33a.), (No.5, vr.31a.), (No.5, vr.31a.), (No.6, vr.39b.), (No.8, vr.51b.), (No.9, vr.63a.), (No.9, vr.64a.), (No.10, vr.52a.), (No.10, vr.54a.), (No.13, vr.71b.), (No.13, vr.72b.), (No.13, vr.76a.), (No.15, vr.66a.), (No.16, vr.67b.), (No.16, vr.68a-68b.), (No.17, vr.67a.), (No.18, vr.64a.), (No.18, vr.64b.), (No.18, vr.67a.), (No.19, vr.67b.), (No.19, vr.68b.), (No.20, vr.57b.), (No.20, vr.60a.), (No.22, vr.59a.), (No.22, vr.60a.), (No.22, vr.60b.), (No.23, vr.56b.), (No.23, vr.57b-58a.), (No.23, vr.58a.), (No.24, vr.66a.), (No.24, vr.66b.), (No.25, vr.61a.), (No.26, vr.64a-65b.), (No.27, vr.63b.), (No.27, vr.66a.), (No.29, vr.58a.), (No.29, vr.58b-59a.), (No.29, vr.60b.), (No.31, vr.61b.), (No.31, vr.62a.), (No.31, vr.62b-63a.), (No.31, vr.64a-64b.), (No.34, vr.79a.), (No.34, vr.82a.), (No.36, vr.25b-26a.), (No.37, vr.79a.), (No.38, vr.79b-80a.), (No.39, vr.74b.), (No.40, vr.73a-73b.), (No.42, vr.79b.), (No.42, vr.81b.), (No.44, vr.81b.), (No.44, vr.81b.), (No.44, vr.83a.), (No.44, vr.84a.), (No.44, vr.85b.), (No.46, vr.80b.), (No.46, vr.84b.), (No.47, vr.86b.), (No.48, vr.83a.), (No.50, vr.86b-87a.), (No.50, vr.88a-88b.), (No.51, vr.117a.), (No.51, vr.119b.), (No.54, vr.111b.), (No.55, vr.107b.), (No.56, vr.107a.), (No.56, vr.107a.), (No.58, vr.140a.), (No.59, vr.121b.), (No.62, vr.186b.), (No.62, vr.195a.), (No.63, vr.162b.), (No.64, vr.160a.), (No.64, vr.162b.), (No.65, vr.131b.), (No.65, vr.133a.), (No.66, vr.114a.), (No.66, vr.115a.), (No.66, vr.115a.), (No.68, vr.107b.), (No.68, vr.109a.), (No.68, vr.109a.), (No.70, vr.119b.), (No.70, vr.119b.), (No.70, vr.121b.), (No.70, vr.122a.), (No.72, vr.113b.), (No.72, vr.114a.), (No.72, vr.116b.), (No.73, vr.126b.), (No.75, vr.92a.), (No.76, vr.96b.), (No.76, vr.97b.), (No.76, vr.98a.), (No.78, vr.85a.), (No.78, vr.86b.), (No.78, vr.87a.), (No.80, vr.100a.), (No.80, vr.101a.), (No.82, vr.105b.), (No.82, vr.108b.), (No.84, vr.56a.), (No.84, vr.56b.), (No.84, vr.59a.), (No.86, vr.67b.), (No.92, vr.31a.), (No.94, vr.27b.), (No.94, vr.29a.), (No.96, vr.32b.), (No.96, vr.34a.), (No.98, vr.33b.), (No.99, vr.28a.), (No.100, vr.35b-36a.), (No.101, vr.29b.), (No.101, vr.30b.), (No.101, vr.30b.), (No.102, vr.32b.), (No.102, vr.33a.), (No.104, vr.41a.), (No.104, vr.43a.), (No.108, vr.25a.), (No.108, vr.25b.), (No.110, vr.24a.), (No.111, vr.18a.), (No.111, vr.22a.), (No.113, vr.20a.), (No.113, vr.25b.), (No.115, vr.15b.), (No.116, vr.22b.), (No.117, vr.18a.), (No.118, vr.18a.), (No.118, vr.18b-19a.), (No.119, vr.6a.)

Nuruosmaniye Kütüphanesi Anadolu Kazaskerliği Ruznamçeleri

(No.10, vr.24a.), (No.11, vr.30b.), (No.13, vr.47a.), (No.13, vr.49a.), (No.14, vr.14a.), (No.15, vr.10b.), (No.17, vr.28a.), (No.19, vr.42b.), (No.19, vr.43b.), (No.19, vr.44b-45a.), (No.21, vr.11b-12a.), (No.22, vr.56a.), (No.22, vr.59b.), (No.23, vr.42b-43b.), (No.25, vr.39a.), (No.25, vr.41a-41b.), (No.28, vr.36a.), (No.32, vr.35b.), (No.32, vr.39b.), (No.35, vr.56a.), (No.36, vr.55b-56a.), (No.37, vr.38a.), (No.38, vr.49b.), (No.38, vr.50a.), (No.38, vr.50b-51a.), (No.41, vr.50a-50b.), (No.42, vr.47a-47b.), (No.42, vr.51a.), (No.43, vr.40b.), (No.44, vr.25b.), (No.45, vr.50a-50b.), (No.46, vr.52b.), (No.47, vr.43a-43b.), (No.47, vr.44b.), (No.48, vr.43a-43b.), (No.49, vr.47b.), (No.49, vr.49b.)

Meşihat Arşivi Rumeli Kazaskerliği Ruznamçe Defterleri

(No.3, vr.8a.) , (No.38, vr.1b.) , (No. 38, vr.3a.) , (No. 51, vr.9b.) , (No.51, vr.11b.) , (No.63, 11a.) , (No.64, vr.30a.)

Tezler, Kitaplar, Makaleler

AKDAĞ, M. (1979). *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, Ankara: Tekin Yayınları.

ALAN, E. (2015). *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi)

ARI, F. (2004) "Mısır Kaza Kadıları", *XIX. Türk Tarih Kongresi Ankara: 3-7 Ekim 2002, Türk Tarih Kurumu*, s.123-162.

ATÇIL, A. (2017). "Mısır'da Adli Teşkilat ve Hukuk (922-931 / 1517-1525)", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 38, s.89-121.

AYDIN, D. (1998). *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

BEYAZIT, Y. (2014). *Osmanlı İlmîyye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi (Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 306, Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa 462, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa 452, Numaralı Yazmalarının Mukayeseli Transkripsiyonu – Dizini), (2007). Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

İPŞİRLİ, M. (2006). "Mülâzemet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.31, s.536-537.

KURU, L. (2016). *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli'de Kadılık Müessesesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. (Doktora Tezi) Paradigma 2022.

ORTAYLI, İ. (2001). "Kadı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.24, s.69-73.

ÖZKAYA, S. (2007). *Osmanlı Devleti İdaresinde Mısır (1839-1882)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Basılmamış Doktora Tezi.) Kesit yayınları 2018.

Seyyid Muhammed es-Seyyid. (1990). *XVI. Asırda Mısır Eyaleti*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.

Seyyid Muhammed es-Seyyid, (2004) "Mısır", Ankara: *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c.29, s.563-569.

SÖYLEMEZ, M.M. (2007) "Mısır'da Osmanlı Adliye Teşkilatının Kuruluşu Ve İlk Mısır Kadıları Hakkında Bir Araştırma", *Proceedings of the International Conference on Egypt During The Ottoman Era (26-30 November 2007, Cairo)*, s.115-136.

ÖZEN, Ş. (2001). "Kâdılkudât", İstanbul: Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi, s.77-82.

TOK, Ö. (2011) "Osmanlı Hakimiyetine Girişinden XVII. Yüzyıl Başlarına Kadar Mısır' da İdari Durum", *Yeni Türkiye*, 86/2016, s.135-148.

YURDAKUL, İ. (2008). *Osmanlı İlmiye Merkez tTeşkilatı'nda Reform (1826-1876)*. İstanbul: İletişim

UZUNÇARŞILI, İ.H. (1988). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

EXTENDED ABSTRACT

This study investigates the administrative and judicial structure of the Ottoman district of Reşid (Rashid) through an analysis of ruznamçe registers, focusing on the appointment procedures, tenure practices, and institutional mobility of its qadis (judges). Rashid, situated where the western branch of the Nile flows into the Mediterranean, functioned as a strategically significant port town with commercial, military, and symbolic value for the Ottoman Empire. Its location along the hajj route further reinforced its centrality in the imperial network. Following the Ottoman conquest of Egypt in 1517, the region underwent a gradual reconfiguration from the Mamluk multi-madhhab judicial order toward the Hanafi-centered imperial legal system, reflecting the empire's broader policies of administrative standardization and centralization.

The study draws upon 184 ruznamçe records concerning Rashid, spanning from 1663 to 1891 and preserved in 179 registers of the Anatolian and Rumelian kazaskerliks. Ruznamçe registers were the principal bureaucratic instruments of the Ottoman ilmiye hierarchy, meticulously documenting appointments, dismissals, stipends, and service durations of qadis. Their standardized format allows for a nuanced reconstruction of judicial careers and provides insight into how the imperial center supervised provincial officials and shaped their professional trajectories.

In this context, Rashid emerges as one of the highest-ranking judicial posts in Egypt. It was classified as a *sitte* jurisdiction, granting its appointed qadis a daily stipend of 499 akçe—among the most prestigious in the Egyptian judicial landscape. Of the 184 ruznamçe entries, 126 (approximately 68%) correspond to routine appointments following the completion of the legally mandated term (*müddet-i örfiyye*), which in most cases was 24 months. The predominance of this pattern demonstrates the institutionalization of fixed-term judicial service and confirms Rashid's function as a sought-after post in the ilmiye career ladder.

In addition to routine replacements, the registers contain 41 *tevkîl* entries, indicating appointments scheduled to take effect upon the expiration of a sitting qadi's term. The *tevkîl* mechanism served as an anticipatory system of succession planning, ensuring administrative continuity and reducing local disruptions. Occasionally, multiple successors were listed in a single *tevkîl* entry, providing evidence of long-term personnel planning by the central administration and illustrating the degree of bureaucratic foresight embedded in the Ottoman judicial apparatus.

Salary data further clarifies the hierarchical position of Rashid. Of the qadis appointed there, 118 retained their existing stipends, while 20 were granted salary increases—typically being elevated from *musıla*-level jurisdictions such as Dimyat, Menuf, or Bilbis to the higher *sitte* rank. These increases underline Rashid's role as a stepping stone toward more senior ilmiye offices, and in some cases, upward mobility toward the apex of the scholarly bureaucracy, including the potential path to the office of *şeyhülislam*.

One of the most revealing aspects of the *ruzmançe* records is the documentation of *in-fisâl*, the compulsory interval of unemployment between appointments. Of the 102 qadis whose *in-fisâl* durations are specified, 27 remained inactive for up to 24 months, and 66 experienced significantly longer waiting periods, in some cases surpassing 90 months. Only a subset spent portions of this time in Istanbul—recorded as *âsitâne*—with durations ranging from 12 to 47 months. These findings challenge traditional assumptions that qadis uniformly resided in the capital during their waiting periods, suggesting instead a flexible pattern shaped by personal circumstance, economic necessity, and the variable availability of vacant posts.

The study also highlights administrative transformations affecting the Egyptian judicial geography. Over the centuries, districts were merged or separated in response to fiscal, demographic, or security-related contingencies. Such modifications affected Rashid's relative status and, as the *ruzmançe* data show, sometimes altered the stipends associated with nearby jurisdictions. The recurring oscillation in the status of Dimyat, for instance, demonstrates the malleability of Ottoman *kaza* classifications and warns against reading judicial hierarchies as static constructs.

Taken together, the *ruzmançe* records illustrate the Ottoman state's sophisticated capacity to regulate the careers of its legal functionaries. Far from being a passive recordkeeping system, the *ruzmançe* mechanism actively structured judicial assignments, enforced term limits, monitored the distribution of stipends, and mediated the balance between imperial control and provincial autonomy. Rashid's enduring prominence for more than two centuries reflects both its strategic relevance and its embeddedness in this bureaucratic logic.

Ultimately, the findings demonstrate that the Ottoman judicial administration was neither rigid nor uniform. Rather, it functioned as a dynamic, adaptive system shaped by central oversight, local conditions, and personnel flows within the *ilmiye* hierarchy. By situating Rashid within this framework, the study underscores how *ruzmançe* records constitute a vital source for understanding provincial governance, the circulation of legal expertise, and the practical mechanics of imperial authority in one of the empire's most complex provinces.